

Hvor går sosialdemokratiet?

- Tre essays

Mathilde Fasting, Jan Erik Grindheim, Bård Larsen

Introduksjon

Helt siden 1980-tallet har den delen av venstresiden i politikken som godtar parlamentariske spilleregler og arbeider for en demokratisering av beslutningsprosesser på ulike områder i samfunnet gjennom utviklingen av sosiale reformer - det vi med en bred definisjon kan kalle sosialdemokratiske partier i Europa og med en smal definisjon reserverer for Arbeiderpartiet i Norge, gjort det stadig dårligere i nasjonale valg. I flere land er de tradisjonelle sosialdemokratiske partiene nærmest blitt utradert ved de siste valgene. Hvorfor er det slik og hva kan gjøres for at sosialdemokratiet eventuelt skal kunne gjenvinne sin posisjon som massemobiliserende kraft i det liberale demokratiet?

Stortingsvalget i 1985

Det skjedde et grunnleggende skifte i norsk etterkrigspolitikk med stortingsvalget i 1985. Da fikk Arbeiderpartiet for siste gang en valgoppslutning på over 40 prosent, mens Høyre, som hadde gjort et brakvalg med 31,8 prosent av stemmene i 1981, falt under 30 prosent. Siden den gangen har det norske partisystemet vært mer fragmentert. På venstresiden har SV med jevne mellomrom spist av Arbeiderpartiets velgere, mens FrP har utfordret Høyre på motsatt side. Mellom Arbeiderpartiet og Høyre ser de selverklærte sentrumpartiene Kristelig Folkeparti og Venstre ut til å ha stabilisert sin oppslutning rundt sperregrensen på fire prosent, mens Senterpartiet i årets valgkamp har klatret over 10 prosent på meningsmålingene.

I dag ligner Norge og de tradisjonelt sosialdemokratisk dominerte landene i Skandinavia mer på resten av Europa, hvor to blokker av partier står mot hverandre langs den tradisjonelle høyre-venstre-aksen i politikken. Samtidig handler ikke politikk lenger i like stor grad om konflikten mellom høyre og venstre, kapital og arbeid, men også om modernitet versus tradisjon, globalisering versus proteksjonisme, elite versus folk. Mens kristeligdemokratiske og konservative partier dominerte høyresiden av det politiske landskapet de første tiårene etter andre verdenskrig, og sosial-demokratene regjerte til venstre, er høyresiden i dag blitt langt mer fragmentert og sosialdemokratiet har mistet grepet om venstresiden.

Ved stortingsvalget i 2005 valgte Arbeiderpartiet for første gang å danne en koalisjonsregjering med Senterpartiet og Sosialistisk Venstreparti, etter å ha gått til valg sammen på en rødgrønn politisk plattform. Bakgrunnen var at Arbeiderpartiet hadde gjort sitt desidert dårligste valg etter andre verdenskrig i 2001, da partiet bare fikk 24,3 prosent av stemmene, mens SV var den store vinneren på venstresiden med en oppslutning på 12,5 prosent. Etter åtte år i regjeringskorridorene måtte de rødgrønne gi fra seg makten til Høyre og FrP, som i 2013 dannet en borgerlig regjering med støtte fra KrF og Venstre.

En splittet bevegelse

Sosialdemokratiets tilbakegang er ikke spesielt for Norge. Over hele Europa har de tradisjonelle sosialdemokratiske partiene gått sterkt tilbake det siste tiåret, og som politisk bevegelse fremstår sosialdemokratiet mer splittet enn noensinne. Dette kan muligens forklares med at sosialdemokratiet ikke er noen ideologi, men snarere en pragmatisk strategi for å skape et bedre samfunn.

Det betyr at når utfordringene i samfunnet endrer seg, må også politikken gjøre det. Derved kan både den sosialliberale sentrum-venstre-politiker Emmanuel Macron i Frankrike og den sosialradikale venstrepolitiker Jeremy Corbyn i Storbritannia, omfavnes av tradisjonelle sosialdemokratiske velgere selv om de ideologisk sett står svært langt fra hverandre langs den tradisjonelle høyre-venstre-aksen i europeisk politikk. Når denne avstanden forsterkes gjennom motstridende syn på nye skillelinjer, som forholdet mellom modernitet og tradisjon, globalisering og proteksjonisme, elite og folk, blir det stadig vanskeligere å definere hva som kjennetegner sosialdemokratisk politikk.

Det ser vi også i det første av essayene i denne samlingen, hvor statsviter Jan Erik Grindheim følger sosialdemokratiets utvikling i en europeisk kontekst og spør om den moderate venstresiden – sosialdemokratiet i en eller annen reformert utgave – kan få tilbake sine tapte velgere og vinne nye, og om de sosialdemokratiske partiene ønsker dette, eller om de er på leting etter en ny politisk plattform og en ny velgerskare. Dessuten spør han om samarbeidet i Den europeiske union (EU) kan hjelpe sosialdemokratiet til å gjenvinne fordums storhet, og beskriver hva et sterkere europeisk sosialdemokrati kan bety for de europeiske integrasjonsprosessene.

I det andre essayet fokuserer siviløkonom og idéhistoriker Mathilde Fasting på den skandinaviske og norske måten å forstå sosialdemokratiet på, og relaterer dette til den europeiske utviklingen. Hennes to hovedspørsmål er om de sosialdemokratiske partiene hadde fullført sine prosjekter om trygghet og likhet for alle ved inngangen til 1970-tallet, og om disse partienes politikk har endret seg så mye siden 1930-årene at det ikke lenger er mulig å kalle den sosialdemokratisk. Dessuten stiller hun et overordnet spørsmål om tiden er over for et stort parti – et folkeparti – med en ideologi som kan oppsummeres i likhet, solidaritet og fellesskap.

Det tredje essayet er skrevet av historiker Bård Larsen og handler om identitetspolitikk i Norge, Europa og USA. Larsen spør om sosialdemokratiet fungerte bedre i mer homogene samfunn med større grad av enighet om grunnleggende verdspørsmål, hvor fordelingen av ressurser var lettere å få til, og hvor arbeiderbevegelsen og borgerligheten dannet grunnlaget for klarere ideologiske valg og standpunkt enn det vi ser i dag. Larsens overordnede spørsmål er knyttet til hva som skjer med de sosialdemokratiske partiene når arbeiderklassen ikke lenger identifiserer seg med sosialdemokratiet.

En «tredje vei»?

Grindheims utgangspunkt er europeiseringen av sosialdemokratiet og glansperioden på 1990-tallet. De fire største medlemslandene i EU ble på denne tiden ledet av sosialdemokrater som fulgte «en tredje vei» mellom høyre og venstre i politikken. Drivkreftene i denne utviklingen var den britiske statsministeren Tony Blair og Tysklands forbundskansler Gerhard Schröder, som ikke hadde gått til valg på venstresidens tradisjonelle klassekamp, men en konsensuspreget politikk der samarbeidet mellom stat og marked stod sentralt.

Men også «den tredje vei» mistet etter hvert støtte, og som Grindheim og Larsen viser har oppslutningen om de sosialdemokratiske partiene i Europa falt betydelig etter årtusenskiftet, om enn mindre i de skandinaviske landene enn i Europa for øvrig. Det som kjennetegner de skandinaviske landene er at sosialdemokratene har mistet sitt hegemoni fra de første tiårene etter andre verdenskrig.

Når det gjelder sosialdemokratiets fremtid, mener Fasting og Larsen at de sosialdemokratiske partiene overfor to hovedutfordringer: Lavere økonomisk vekst og økt migrasjon. Begge disse gir utfordringer på arbeidsmarkedet, særlig for arbeidstakere som har lav utdanning og kompetanse. For en politisk bevegelse, som har røtter i internasjonal solidaritet med arbeiderklassen, er dette derfor et stort dilemma.

Utfordringene forsterkes av at sosialdemokratiets tradisjonelle velgerbasis, som i utgangspunktet var mannlige industriarbeidere, er redusert med to tredjedeler bare siden 1970-tallet. I dag utgjør denne potensielle velgergruppen bare rundt 10 prosent av arbeidsstyrken i de europeiske demokratiene, mens den nye arbeiderklassen av kvinnelige omsorgsarbeidere i offentlig sektor omfatter hver femte arbeidstaker. Spørsmålet dagens sosialdemokratiske partier står overfor, er om de skal endre sin politikk for å mobilisere disse velgerne og med det stå i fare for kanskje å miste sin nåværende velgerbasis blant middels og høyt utdannede som primært arbeider i offentlig sektor.

Grindheim mener i denne sammenheng at den sosialdemokratiske politikken kan ha blitt for utydelig i iveren etter å kapre stadig flere velgere i det politiske sentrum langs den tradisjonelle høyre-venstre-aksen med sin «tredje vei»-politikk. Dette ødela langt på vei sosialdemokratiet som merkevare og et tydelig alternativ på venstresiden i det moderne liberale demokratiets utvikling.

Samtidig peker Larsen på fremveksten av det som kalles identitetspolitikk som en forklaring på nedgangen i støtten til de sosialdemokratiske partiene, og det faktum at dagens europeiske sosialdemokrati for lengst har forlatt klasseperspektivet som et ideologisk grunnlag for analyse av interessekonflikt og endring. De sosialdemokratiske partiene har gått fra å være opptatt av majoritetspolitikk til å fremme stadig flere og mer fragmenterte minoritetsinteresser med krav overfor offentlige myndigheter, snarere enn å drive en politikk som er til fordel for folk flest.

Hva nå?

Konklusjonen i alle de tre essayene er at både den tradisjonelle og nye arbeiderklassen ser ut til å snu ryggen til sosialdemokratiet, men også at sosialdemokratiet har snudd ryggen til arbeiderklassen og blitt mer opptatt av nye identiteter enn tradisjonell klassesolidaritet. I denne mangelen på støtte til dagens sosialdemokratiske politikk, mener Larsen at det også inngår et sett av sterke følelser og interesser. Disse er knyttet til anti-migrasjonsholdninger, en mistillit til grunnleggende menneskerettigheter, sterk motstand mot EU og dets institusjoner samt generelt sett en tro på nasjonal proteksjonisme kontra internasjonal frihandel og globalisering. Men her ser vi store forskjeller på europeisk nivå når vi for eksempel sammenligner Emmanuel Macrons nye parti *En Marche* med Jeremy Corbyns tradisjonelle *Labour*. Begge gjorde svært gode valg i henholdsvis Frankrike og Storbritannia i juni 2017, fra helt forskjellig politisk ståsted langs høyre-venstre-aksen i europeisk politikk.

Larsen og Fasting skriver også om de store endringene det norske sosialdemokratiet historisk sett har gått gjennom, og konkluderer med at Arbeiderpartiet sannsynligvis er det partiet i Norge som har endret seg mest. Arbeiderklassen slutter opp om sosialdemokratiet så lenge det leverer en trygg velferdsstat og står for sosial utjevning, men de forlater det når identitet blir viktigere. Som Larsen påpeker, er Arbeiderpartiets tradisjonelle arbeiderklassevelgere langt mer konservative når det gjelder spørsmål av nasjonal art knyttet til tradisjon, kultur og lokal forankring, enn det ledelsen i partiet er. Hvis dette ikke fanges opp i sosialdemokratisk politikk, går velgerne fra Arbeiderpartiet til ytre høyre, mener Larsen.

Dersom vi ser fremover igjen, tror ikke Grindheim at de sosialdemokratiske partiene vil nå gamle høyder i oppslutning, men at sosialdemokratisk politikk gjerne kan føres gjennom allianser med andre partier i koalisjoner på venstresiden eller ved hjelp av storalliansjoner på tvers av tradisjonelle politiske skillelinjer. Han avslutter med følgende håp: Kanskje er ikke spørsmålet om Europa kan redde sosialdemokratiet, men om sosialdemokratiet kan være med på å redde Europa?

For Fasting handler sosialdemokratiets tilbakegang kanskje til syvende og sist om at politiske partier ikke nødvendigvis eksisterer for alltid. Politiske tradisjoner kan forvitne, og noen kan innta nye former eller rett og slett utslettes. Men om det er slik at sosialdemokratiet er i krise, kan dette også være en krise for de borgerlige styringspartiene som har vært med på å bygge opp de europeiske velferdsstatene etter andre verdenskrig.

Det viser også Grindheim til i sitt essay om de kristeligdemokratiske og sosialdemokratiske partienes verdier, normer og interesser i utviklingen av EU. Mens Larsen fremtidsvisjon er at det er trangt i sentrum, og at de sosialdemokratiske partiene derfor må passe seg for ikke å bli slukt av det han kaller sentrumsgravitasjonen. Hvis de tradisjonelle sosialdemokratiske partiene forsvinner, vil det være en utfordring for europeisk politikk slik vi ser den utspille seg i dag. Politisk balanse er avgjørende for et kreativt og levende liberalt demokrati, er Larsens grunntese.

Oslo, august 2017.

*Mathilde Fasting
Jan Erik Grindheim
Bård Larsen*

Hvor går det europeiske sosialdemokratiet?

Jan Erik Grindheim, statsviter i Civita

Den franske presidentvalgkampen i april og mai 2017 er et symbol på noen av de grunnleggende endringene som har skjedd i vestlige demokratiers politiske landskap de siste 15 årene. I første valgomgang fikk den konservative kandidaten François Fillon 20 prosent av stemmene, venstresosialisten Jean-Luc Mélenchon 19,6 prosent og sosialdemokraten Benoît Hamon 6,4 prosent. Ingen av dem gikk videre til andre valgomgang. Det gjorde Emmanuel Macron, som med sitt nystartede sosialliberale sentrum-venstre-parti (enkelte vil si sentrum-høyre-parti) *En Marche – Fremad* – fikk 24 prosent av stemmene, og Marine Le Pen, lederen for det nasjonalistiske høyrepartiet *Front National*, som fikk 21,3 prosent av stemmene.¹

Europeisk politikk handler ikke lenger bare om konflikten mellom kapital og arbeid, høyre-venstre-aksen i de europeiske partisystemene, men i økende grad også politiske skillelinjer som modernitet versus tradisjon, globalisering versus proteksjonisme og elite versus folk. Noen ganger krysser disse skillelinjene hverandre, andre ganger er de sammenfallende. Men det tradisjonelle bildet, hvor kristelig-demokratiske og konservative partier dominerte høyresiden av det politiske landskapet mens sosialdemokratene regjerte til venstre, er falmet. I dag er høyresiden langt mer fragmentert og de store og dominerende sosialdemokratiske partiene ser ut til å ha mistet grepet om venstresiden.

En av grunnene til dette er at de tradisjonelle arbeiderklassevelgerne har forlatt de sosialdemokratiske partiene til fordel for mer ytterliggående partier på høyre- og venstresiden i europeisk politikk, mens den sosialdemokratiske velgerskaren i dag domineres av offentlig ansatte med høy utdanning. Spørsmålet jeg tar opp i dette essayet er om den moderate venstresiden – sosialdemokratiet i en eller annen reformert utgave – kan vinne tilbake sine tapte velgere og kapre noen nye med basis i tradisjonelle sosialdemokratiske verdier, eller om de på leting etter en ny politisk plattform og en ny velgerskare. I så fall: hvilken rolle kan samarbeidet i Den europeiske union (EU) spille for at sosialdemokratiet eventuelt skal kunne gjenvinne sin fordums storhet?

Sosialdemokratiet i europeisk perspektiv

Ideen om et forent Europa som vokste frem i de første årene etter andre verdenskrig, var et tverrpolitisk prosjekt i sentrum av europeisk politikk. Under sterkt press fra amerikanske myndigheter, som gjennom Marshall-planen (1948-1951) ville påvirke gjenoppbyggingen av det krigsherjede kontinentet, kom de statsbærende politiske elitene som hadde overlevd krigen sammen på tvers av nasjonale grenser og politiske skillelinjer, for å etablere en ny politisk orden i Europa, en orden basert på mellomstatlig samarbeid under oppsyn av overstatlige institusjoner.

Initiativet kom primært fra høyresiden i europeisk politikk, fra kristelig-demokratiske politiske profiler som Robert Schumann og Jean Monnet i Frankrike, Konrad Adenauer i Vest-Tyskland og Alcide De Gasperi i Italia, for ikke å glemme Storbritannias tidligere statsminister Winston Churchill, som allerede i 1930 hadde tatt til orde for et kontinentalt samarbeid om et Europas forente stater. Oppfordringen ble gjentatt i en tale på Universitetet i Zürich i 1946, og på en kongress om Europas fremtid som samlet 800 delegater i Den Haag i 1948, selv om Churchill hele tiden var skeptisk til om et slikt samarbeid skulle inkludere Storbritannia.

De sosialistiske og sosialdemokratiske partiene var mindre entusiastiske. Mange av dem så på det europeiske integrasjonsprosjektet som en kapitalistisk klubb, drevet frem av store internasjonale selskaper og amerikanske interesser utenfor politisk kontroll. Men venstresidens lunkne holdning var også grunnet i et forsvar av nasjonale interesser, spesielt i sosialpolitikken, og rundt spørsmål knyttet til reguleringer i arbeidsmarkedet. I Vest-Tyskland var sosialdemokratenes leder, Kurt Schumacher, skeptisk både til opprettelsen av Europarådet i 1949 og Schumann-planen om et fransk-tysk kull- og stålfelleskap i 1950. I Storbritannia mente lederen for arbeiderpartiet, Hugh Gaitskell, at hvis britene skulle gå med i EF i 1962, ville det være slutten på tusen års nasjonal historie.²

Venstresiden i Frankrike var mer positiv. Der var det også en ideologisk tradisjon fra mellomkrigstiden å bygge på. I 1929, året før Churchill fremmet sin idé om et Europas forente stater, holdt den franske sosialisten Aristide Briand en tale om behovet for en union av europeiske nasjoner. Etter andre verdenskrig var statsminister Guy Mollet sentral i forhandlingene som førte frem til Roma-traktaten i 1957. Her deltok også den belgiske sosialisten Paul-Henri Spaak. Han var arkitekten bak rapporten om opprettelsen av Det europeiske økonomiske samarbeidet EEC, som inngikk i Roma-traktaten sammen med Det europeiske kull- og stålfelleskapet (EKSF) og energisamarbeidet Euratom.³ I vertslandet Italia ville kommunisten Altiero Spinelli skape et føderalt Europa, hvor nasjonale særinteresser skulle underordnes de europeiske nasjonalstatenes felles arbeid for fred og frihet gjennom menneskerettigheter, demokrati og grenseoverskridende solidaritet.⁴

Samtidig var det som nevnt problematisk for de venstreorienterte partiene i Europa å bli assosiert med den liberale organisasjonsånden som rådet under amerikanernes internasjonale orden etter andre verdenskrig. Men da medlemskap i EF ble en måte å sikre overgangen til demokrati på i de tidligere fascistiske diktaturene i Hellas (1981), Portugal og Spania (1986), ble det stadig vanskeligere for partiene på venstresiden å være mot det europeiske integrasjonsprosjektet. Dessuten hadde den tyske sosialdemokraten Willy Brandts *Ostpolitik* på begynnelsen av 1970-tallet ført til en viss tilnærming overfor de kommunistisk kontrollerte landene i Øst-Europa. Dette styrket europapolitikkenes legitimitet på den vesteuropeiske venstresiden, mens det tidvis førte til sterke reaksjoner blant politikere på høyresiden, spesielt i tysk politikk.⁵

Den integrasjonsvennlige europapolitikken fra de første etterkrigsårene møtte motbør på 1960-tallet, spesielt i Frankrike fra den konservative presidenten Charles de Gaulle, som blant annet blokkerte for et britisk EF-medlemskap – og med det, Norges første EF-søknad i 1962. Det samme gjentok seg i 1967, mens det påfølgende tiåret ble preget av store økonomiske utfordringer i de europeiske landene. Dette satte samarbeidet i EF i skyggen av nasjonalstatlige forsøk på å drive en mer aktiv motkonjunkturpolitikk.

Bakgrunnen for de økonomiske utfordringene var to oljekriser på 1970-tallet. Den første i 1973, den andre i 1978–79. Begge var forårsaket av hendelser i Midtøsten og innstramninger i produksjonen fra de oljeproduserende landene i salgskartellet OPEC (Organisasjonen av oljeeksporterende land). Dette førte til mangel på olje og en påfølgende prisvekst på petroleumsprodukter, som i neste omgang ga seg utslag i en blanding av inflasjon og stagnasjon i de vestlige landenes økonomier – et fenomen kalt stagflasjon. Resultatet var sterk vekst i arbeidsledigheten og manglende bærekraft i den offentlige økonomien. Den sosialdemokratiske velferdsstatsmodellen fra 1950- og -60-årene kom under press. Fremtidsoptimismen som hadde rådet i de første gjenoppbyggingsårene etter krigen, ble avløst av en følelse av «overbelastning», «uregjerlighet» og «de-legitimering» av den sosialdemokratiske modellen.⁶ Også denne gangen søkte politiske krefter på høyresiden etter nye løsninger på europeisk nivå.

På begynnelsen av 1980-tallet tok den kristeligdemokratiske tyske forbundskansleren Helmut Kohl og Storbritannias konservative statsminister Margaret Thatcher opp igjen arbeidet med å styrke og videreutvikle ideen om et fullt integrert indre marked fra Roma-traktaten i 1957. På en felles pressekonferanse i London i november 1985 sa de to statslederne at Storbritannia og Tyskland i det store og hele var enige om den videre utviklingen av det europeiske samarbeidet, men at det var utfordringer knyttet til andre medlemsstater, spesielt når det gjaldt pengepolitikken.

Samtidig var det klart at Tyskland ønsket å utvide det politiske samarbeidet mellom medlemsstatene, mens Storbritannia var langt mer skeptisk til dette – i hvert fall statsminister Thatcher: «"European Union" means different things in different countries. That is one of the problems», sa Thatcher.⁷ Forskjellen gikk ikke bare mellom medlemsstatene, men også langs politiske skillelinjer på tvers av disse. På venstresiden var det politikere som så et behov for å møte den markedsøkonomiske logikken i det indre marked, og samkjøringen av de enkelte landenes handelspolitikk, med en sosial dimensjon i det europeiske samarbeidet. Denne nyorienteringen i europeisk politikk kom primært fra Frankrikes sosialistiske president François Mitterand og hans tidligere finansminister, Jacques Delors, som hadde tatt over presidentskapet i Europakommisjonen i 1985 og innledet det som ble kalt en sosial dialog mellom partene i arbeidslivet og Kommisjonen på overstatlig nivå.

På kongressen til Den europeiske faglige samorganisasjonen (ETUC) i Bournemouth i september 1988, foreslo Delors også innføringen av en sosial dimensjon i det europeiske samarbeidet. Denne skulle lede opp til og, bygge opp under, etableringen av Den europeiske union (EU) med Maastricht-traktaten i 1992:

The Governments and Parliaments of the twelve Member States have solemnly committed themselves through the Single European Act to such a framework. European unions and employers have also approved the objective of a truly common market, with their own conditions. This shared objective calls

for a concrete and productive social dialogue at the European level. That is the reason that I invited those concerned to relaunch this dialogue in January 1985.⁸

Delors' innsats endte i et felles charter i 30 punkter, med tittelen *Community Charter of the Fundamental Social Rights of Workers* i 1989. Charteret ble underskrevet av alle medlemsstatene unntatt Storbritannia, som først godtok det i 1998. Da hadde Tony Blair overtatt som britenes statsminister og presentert sin «tredje vei» for det han kalte New Labour. Ett av slagordene han brukte for å legitimere en langt sterkere vektlegging av det europeiske samarbeidet enn sin konservative forgjenger John Major, var «decentralise where possible, integrate where necessary.»⁹

Europa som en «tredje vei»

Med den sosiale dialog introduserte Delors et trepartssamarbeid i det europeiske integrasjonsprosjektet, som selv den britiske arbeiderbevegelsen kunne støtte opp om. Dette var med på å gi større grad av demokratisk legitimitet til det indre marked, Enhetsakten og hele det europeiske integrasjonsprosjektet. Men det ga seg ikke nødvendigvis utslag i økt støtte til de sosialdemokratiske partiene i Europa. Som vi ser av tabell 1, gikk de sosialdemokratiske partiene tilbake i Danmark, Frankrike, Nederland, Portugal, Spania, Sverige og Østerrike med i gjennomsnitt 8,7 prosentpoeng, mens sosialdemokratene i Finland, Hellas, Italia, Storbritannia, Tyskland og Ungarn opplevde en gjennomsnittlig vekst i støtten på 12,7 prosentpoeng.

Tabell 1 Oppslutningen om sosialdemokratiske partier før 1990 og etter 2000

Parti	% andel stemmer før 1990	% andel stemmer etter 2000	% endring
Danmark (SD)	37,4 (1990)	29,1 (2001)	- 8,3
Finland (SDP)	24,1 (1987)	24,5 (2003)	0,4
Frankrike (PS)	34,9 (1988)	24,1 (2002)	-10,8
Hellas (PASOK)	39,1 (1989)	43,8 (2000)	4,7
Italia (PSI/Olive)	14,3 (1987)	43,2 (2001)	28,9
Nederland (PvdA)	31,9 (1989)	15,1 (2002)	- 16,8
Polen (KOS/SLD)	27,1 (1989)*	41,0 (2001)	**
Portugal (PS)	51,3 (1987)	41,0 (2002)	- 10,3
Spania (PSOE)	39,9 (1989)	34,7 (2000)	- 5,2
Storbritannia (Labour)	30,8 (1987)	40,7 (2001)	9,9
Sverige (SAP)	43,2 (1988)	39,9 (2002)	- 3,3
Tyskland (SPD)	37,2 (1987)	38,5 (2002)	1,3
Ungarn (MSZP)	10,9 (1990)	42,1 (2002)	31,2
Østerrike (SPÖ)	42,8 (1990)	36,5 (2002)	- 6,3
Gjennomsnitt	33,44 %	34,86 %	1,42

* Andel stemmer ikke oppgitt, men andel mandater var 35,0 prosent. Tallet er ikke inkludert i gjennomsnittet.

** Ikke sammenlignbare tall.

Kilde: ParlGov (2017): «Elections». Lastet ned 19.04.2017, <http://www.parl.gov/explore/>.

Det er imidlertid store variasjoner mellom landene. I Italia, for eksempel, kom en vekst på 28,9 prosentpoeng primært fra at partier på venstresiden klarte å samarbeide i Olivenalliansen, mens det ungarske sosialdemokratiske partiet *Magyar Szocialista Párt* (MSZP) fikk en vekst fra 1990 til 2002 på 31,2 prosentpoeng. Partiet ble dannet i 1989, av den reformvennlige delen av det mer radikale MSZMP, som var blitt etablert under oppstanden i 1956, og ble et parti for det nye demokratiske Ungarn.

Tony Blairs New Labour var tett knyttet opp til Bill Clintons New Democrats i USA. De to statslederne snakket samme språk – bokstavelig og politisk – og ble fanebærerne for en nyorientering av den sosialdemokratiske delen av venstresiden i vestlige liberale demokratier rundt tusenårsskiftet. Målet var å gjenvinne velgernes støtte etter en kraftig nedgang i antall stemmer fra midten av 1980-tallet.

Dette skulle for det første skje gjennom større grad av markedsøkonomisk fleksibilitet og omfattende reformer i offentlig sektor, slik Tormod Hermansen-utvalget hadde tatt til orde for i den offentlige utredningen *En bedre organisert stat* i Norge allerede i 1989.¹⁰ For det andre skulle det skje gjennom innføringen av en ny form for medborgerskap, der innbyggerne ikke bare skulle ha politiske, sosiale og økonomiske rettigheter, men også plikter. I Norge ble dette kjent som arbeidslinjen i velferdsstaten – et prinsipp om at alle har rett til hjelp, dersom de trenger det, men også plikt til å søke arbeid, dersom de har mulighet til det. Det tredje elementet i Tony Blairs «tredje vei» var hvordan sosialdemokratiet skulle møte globaliseringen og presset den medførte på nasjonalstatlig politikk.

I en tale til det britiske arbeiderpartiet i Blackpool i 1998, foreslo Blair en dypere europeisk integrasjon og en form for europeisering av det sosialdemokratiske prosjektet, hvor det han kalte de konservatives isolasjonisme skulle erstattes av internasjonalisme, men ikke uten krav til EU om reformer og begrenset inngripen i medlemsstatenes interesser:

In this era, a new agenda: economies that compete on knowledge, on the creative power of the many, not the few; societies based on inclusion not division; countries that are internationalist not isolationist. This is the third way, our way of reconnecting people to political idealism in an age where political ideology is distrusted.¹¹

Professor Anthony Giddens, av mange regnet som mannen bak Blairs «tredje vei», sa i en senere kommentar til endringene i det britiske arbeiderpartiet at dette verken var et forsøk på å finne en middelvei mellom høyre og venstre i politikken, eller et prosjekt spesifikt for anglosaksisk politisk kultur. Det var et progressivt prosjekt i den revisjonistiske sosialdemokratiske tradisjonen etter Eduard Bernstein og Karl Kautsky.¹²

Da Blair holdt talen i Blackpool, hadde 13 av EUs daværende 15 medlemsstater rene sosialdemokratiske eller sentrum/venstre-regjeringer: I Frankrike regjerte statsminister Lionel Jospin i samboerskap med den konservative presidenten Jacques Chirac, i Italia ledet sosialdemokraten Romano Prodi Olivenalliansen og i Tyskland hadde sosialdemokratenes kanslerkandidat, Gerhard Schröder, vunnet valget få dager i forveien og innledet et samarbeid med *Die Grüne*.

De fire største medlemslandene i EU ble ledet av sosialdemokrater. Men ingen av dem hadde gått til valg på venstresidens tradisjonelle klassekamp. Tvert i mot hadde de tatt et oppgjør med selv de

mest moderate sosialdemokratiske sakene som tidligere hadde mobilisert velgerne langs skillelinjen mellom kapital og arbeid.

Som den svenske statsviteren Peo Hansen påpeker, lå det i Blairs «tredje vei» en omfavning av den kapitalistiske globaliseringen for ny vekst og utvikling. Dette nødvendiggjorde en liberalisering av tradisjonelle reguleringer i arbeidsmarkedet, og selv om Jospin hadde gått til valg i Frankrike med en kritikk av det han kalte nyliberalismen, skiftet han raskt til en langt mer næringsvennlig politikk da sosialistene kom i regjeringssposisjon. Dessuten gjennomførte han en omfattende privatisering av offentlig sektor. For Prodi gjaldt det å stå fast på en sårt tiltrengt modernisering av italiensk politikk og offentlig forvaltning.¹³

Det virkelige speilbildet av Tony Blair var likevel Tysklands forbundskansler fra 1998 til 2005, Gerhard Schröder. Han omformet det tyske sosialdemokratiske partiet SPD etter mønster av Blairs New Labour. I et felles notat fra juni 1998 med tittelen *Europe: The Third Way/Die Neue Mitte*, skriver Blair og Schröder at:

We share a common destiny within the European Union. We face the same challenges – to promote employment and prosperity, to offer every individual the opportunity to fulfil their unique potential, to combat social exclusion and poverty, to reconcile material progress with environmental sustainability and our responsibility to future generations, to tackle common problems that threaten the cohesion of society such as crime and drugs, and to make Europe a more effective force for good in the world.¹⁴

Det var ikke alle som bifalt en så radikal vending i det tradisjonsrike tyske sosialdemokratiet: Fra tradisjonell venstresidepolitikk med rigide reguleringer av arbeidsmarkedet og høye skatter, til en mer sentrumsorientert politikk, basert på sosiale reformer, deregulering og krav om kvalitetsforbedringer i offentlig sektor. Sterkest motstand møtte Schröder fra Oskar Lafontaine, som langt på vei hadde utformet og dirigert valgkampen for de tyske sosialdemokratene og vunnet frem på en nærmest uforsonlig linje overfor den kristeligdemokratiske motstanderen, Helmut Kohl.¹⁵

Som belønning fikk Lafontaine finansministerposten i Schröders regjering, men viste seg snart som en sterk motstander av sin sjefs liberale linje med skepsis overfor deler av det europeiske integrasjonsprosjektet, ikke minst euroen. Ifølge Lafontaine ville inflasjonsmålene i pengepolitikken, med påfølgende innstramninger i offentlige budsjetter, føre til et "race to the bottom" med lønnsdumping, skattedumping og velferdsdumping, som umulig kunne være det europeiske sosialdemokratiets svar på de utfordringene som fulgte med globaliseringen og gjennomføringen av EUs indre marked.

Etter hvert ble kritikken fra Lafontaine for sterk for Schröder og andre sosialdemokratiske tyske politikere og deres europeiske kolleger. I 1999 ble han bedt om å takke av som finansminister. Dermed kunne Schröder videreføre reformene av det tyske sosialdemokratiske partiet og dets politikk, en prosess som endte med den mest omfattende arbeidslivsreformen i tysk etterkrigshistorie, Agenda 2010 og Hartz IV, som trådte i kraft i 2005.

Med *Die Neue Mitte* og Agenda 2010 gjennomførte SPD en hestekur for tysk økonomi som førte til en omstrukturering av det tyske arbeidsmarkedet i en mer liberal og fleksibel retning. Ifølge avisen

Süddeutsche Zeitung gjorde dette sitt til at det er flere mennesker i arbeid i Tyskland i dag enn før den økonomiske krisen slo inn over Europa på slutten av 2000-tallet. I 2012 kalte avisen Schröder for eurokrisens vinner,¹⁶ men ikke uten å påpeke at det også er en bakside av denne medaljen med en økning i antall lavtlønnede og flere usikre arbeidsplasser. Det umiddelbare politiske resultatet av arbeidet med Agenda 2010 var imidlertid at Lafontaine forlot SPD og stilte som kandidat for *Linkspartei*, som ligger til venstre for sosialdemokratene, og at Schröder tapte valget mot kristeligdemokraten Angela Merkel i 2005.

Valget kom et år tidligere enn planlagt, fordi Schröder ba presidenten utskrive nyvalg – noe som er svært sjeldent i Tyskland. Den direkte årsaken til dette var at sosialdemokratene hadde tapt delstatsvalget i Nordrhein-Westfalen i mai 2005. Men det var også interne stridigheter i den rødgrønne alliansen og massiv motstand mot Agenda 2010 langt inn i det sosialdemokratiske partiet som gjorde at Schröder mente at han ikke hadde noen annen mulighet enn å utskrive nyvalg. Etter valgnederlaget i Tysklands mest folkerike stat, med 18 millioner innbyggere, klarte ikke den sosialdemokratiske forbundskansleren å regjere mot et kristeligdemokratisk flertall i Bundesrat, det tyske andre kammeret, som er satt sammen av representanter fra landets 16 delstater. Resultatet ble en stor koalisjon mellom de to kristeligdemokratiske partiene i Tyskland; CDU og CSU på den ene siden, og deres tradisjonelle politiske motstander SPD på den andre. Forbundskansler ble Angela Merkel,¹⁷ som er favoritt til å vinne nok et nasjonalt valg i Tyskland høsten 2017.

Sosialdemokratiets suksess

1990-tallets sosialdemokratiske suksess i Europa har flere forklaringer. For det første hadde det lyktes de sosialdemokratiske lederne i flere av EFs medlemsstater, og kommisjonspresident Jacques Delors, å innføre en sosial dimensjon i det europeiske samarbeidet i tiåret før. For det andre hadde Berlin-murens fall i 1989, og Sovjetunionens sammenbrudd i 1991, gitt helt nye muligheter for den europeiske venstresiden til å samle krefter på tvers av tidligere skillelinjer mellom øst og vest. For det tredje kom viktige sosialdemokratiske land som Finland, Sverige og Østerrike med i EU i 1995. Dette styrket ikke bare den sosiale dimensjonen i det europeiske samarbeidet, det var også viktig for utformingen av en europeisk tenkning om mulighetene for en felles europeisk utenriks- og sikkerhetspolitikk, siden dette var tre alliansefrie stater. For det fjerde ble sosialdemokratiet på 1990-tallet et moderne fellesskap som kunne være et alternativ til 1980-tallets individualisme. Ett av Tony Blairs mange mantra var «empowerment» - myndiggjøring av den enkelte: Hjelp til selvhjelp, som vi kaller det på norsk. Dette var et prinsipp som ikke bare skulle gjelde den enkelte, men også kommuner og regioner, derav slagordet «decentralise where possible, integrate where necessary». For det femte opplevde Europa større grad av økonomisk stabilitet på 1990-tallet enn i de oljekriserammede 1970- og -80-årene, da spesielt arbeidsledigheten steg og skattetrykket økte for vanlige lønsmottagere.

Samtidig flatet den økonomiske veksten ut i de 15 medlemslandene i EU, og det var flere økonomiske tilbakeslag enn fremsteg i 1990-årene. Dette talte ikke til de sosialdemokratiske regjeringenes fordel. Men en positiv utvikling i det politiske samarbeidet i EU etter iverksettelsen av Traktaten om Den europeiske union (Maastricht-traktaten) i 1993 var med på å sikre viktige økonomiske reformer, som gjennom en «tredje vei» (i varierende former) ble satt på den politiske dagsorden i EU og de enkelte

medlemsstatene. Dette styrket de sosialdemokratiske partienes legitimitet som styringspartier i et økonomisk sett utfordrende tiår.

Hva gikk galt?

2000-tallet står i sterk kontrast til tiåret før når det gjelder oppslutningen om sosialdemokratiske partier i europeisk politikk. Dersom vi sammenligner resultatet av det siste valget før 2000 med resultatet av det første valget etter 2010, ser vi av tabell 2 at andelen stemmer til de sosialdemokratiske partiene i Europa sank drastisk i løpet av tiåret. I samtlige land, unntatt Frankrike og Italia, opplevde de sosialdemokratiske partiene en nedgang i antall stemmer, og selv med 5,9 prosentpoengs vekst i Frankrike og 4,3 prosentpoeng i Italia, ble den gjennomsnittlige tilbakegangen i oppslutningen om sosialdemokratiske partier på 10,2 prosentpoeng for de 14 landene.

I Norge skjedde det en lignende utvikling. Arbeiderpartiet gikk fra 35 prosent av stemmene i 1997 til 30, 8 prosent i 2013. Samtidig må vi huske at Arbeiderpartiet i 2001 bare fikk 24,3 prosent av stemmene, og med det gjorde sitt dårligste valg på mer enn 70 år. Forklaringen ligger i tapet av de tradisjonelle kjernevelgerne blant arbeidere i industrien. Noe av tilbakegangen kan forklares med strukturelle endringer, som bortfall av tradisjonelle industriarbeidsplasser, men også kulturelle faktorer spilte inn: For eksempel det at medlemmer i Landsorganisasjonen (LO) i Norge begynte å stemme på andre partier enn Arbeiderpartiet, i første rekke SV og FrP.

Tabell 2 Oppslutningen om sosialdemokratiske partier før 2000 og etter 2010

Parti	% andel stemmer før 2000	% andel stemmer etter 2010	% endring
Danmark (SD)	36,0 (1998)	24,9 (2011)	- 11,1
Finland (SDP)	22,9 (1999)	19,1 (2011)	- 3,8
Frankrike (PS)	23,5 (1997)	29,4 (2012)	5,9
Hellas (PASOK)	43,8 (2000)	13,2 (2012)	- 30,6
Italia (DS/DP)	21,1 (1996)	25,4 (2013)	4,3
Nederland (PvdA)	29,0 (1999)	19,6 (2010)	- 9,4
Polen (SLD)	27,1 (1997)	8,2 (2011)	- 19,9
Portugal (PS)	44,1 (1999)	28,1 (2011)	- 16,0
Spania (PSOE)	34,2 (2000)	28,8 (2011)	- 5,4
Storbritannia (Labour)	43,2 (1997)	29,0 (2010)	- 14,2
Sverige (SAP)	36,6 (1996)	30,7 (2010)	- 5,9
Tyskland (SPD)	40,9 (1998)	27,5 (2013)	- 15,2
Ungarn (MSZP)	32,9 (1998)	19,2 (2010)	- 13,6
Østerrike (SPÖ)	33,2 (1999)	26,8 (2013)	- 6,4
Gjennomsnitt	33,46 %	23,44 %	- 10,2

Kilde: David J. Bailey (2016), "The End of the European Left? Social Democracy, Hope, Dissillusion, and Europe". Zone Books Near Futures Online, side 6. Lastet ned 23.03.2017, <http://nearfuturesonline.org/the-end-of-the-european-left-social-democracy-hope-disillusion-and-europe/>.

Nedgangen begynte allerede på 1980-tallet, da den prosentvise andelen av LO-medlemmer som stemte Arbeiderpartiet, varierte mellom 57,3 og 63,2 prosent, men det var katastrofevalget i 2001 som utgjorde den store forskjellen. Da svarte kun 32,8 prosent av LO-medlemmene at de stemte på Arbeiderpartiet, mens 18,1 prosent stemte Høyre, 16,5 prosent stemte SV, 10,7 prosent Kristelig Folkeparti og 10,4 prosent Frp. I 2009 var tilstanden for Arbeiderpartiet bedre igjen, med 49,8 prosent av LO-medlemmene blant sine velgere, men nå hadde trenden med støtten til fløypartiene satt seg: 10,7 av dem stemte SV og 18,2 prosent stemte FrP.¹⁸

Christoph Arndt har vist at en lignende utvikling skjedde i alle landene som opplevde en markant nedgang i støtten til sosialdemokratiske partier på 2000-tallet (kfr. Tabell 2), og at endringene i velgergrunnet deres skyldtes at den «tredje vei», som hadde sikret dem suksess i tiåret før, ikke kunne hindre de økonomiske problemene som oppstod med finanskrisen på slutten av tiåret.¹⁹

På slutten av 1990-tallet hadde de sosialdemokratiske partiene kapret velgere i sentrum av høyre-venstre-aksen med sin «tredje vei»-politikk, men samtidig ødelagt sin egen merkevare som et tydelig alternativ på venstresiden, hvor de stod på arbeidernes side av skillelinjen mellom eier og arbeider i politikken. Med store strukturelle endringer i det vi med en marxistisk tilnærming kan kalle «basis», oppstod det et misforhold til den partipolitiske «overbygningen» i samfunnet, som også ble forsterket av at stadig nye partialalternativer dukket opp og fragmenterte de bestående blokkene på høyre- og venstresiden i politikken: Feministpartier, regionale partier, grønne partier, partier som Silvio Berlusconi's *Forza Italia* (1993-2009), *Linkspartei* i Tyskland (2005) som ble til alliansen *Die Linke* i 2007, venstrealliansen *Syriza* (2004) i Hellas, anti-systempartier som det svenske *Piratpartiet* (2006) eller *Femstjernerpartiet* til komikeren Beppe Grillo i Italia (2009). Dette tæret ikke bare på forholdet mellom de sosialdemokratiske partiene og deres velgere, men utfordret også koherensen i deres ideologiske profil og truet deres organisatoriske roller i de politiske beslutningsprosessene.²⁰

Den mest langvarige flukten fra sosialdemokratiet har likevel skjedd til partier på ytterste høyre og venstre fløy, som i mange tilfeller ble dannet mens sosialdemokratiet fremdeles hadde et sterkt grep om velgerne på 1970- og -80-tallet, for eksempel SV og FrP i Norge. Her er det imidlertid store forskjeller på nord og sør i Europa. I sør har de markeds skeptiske partiene på venstresiden gradvis fått økt støtte på bekostning av de tradisjonelle sosialdemokratiske partiene, mens det i nord er antiimmigrasjonspartier på høyresiden som ser ut til å ta flest stemmer fra både sosialdemokratene og sentrum-høyre-partier, som gjennom sin catch-all-strategi har kjempet om de samme velgerne i sentrum av politikken.

The Economist forklarer disse endringene i oppslutning med fire årsaker. For det første er sosialdemokratiets politiske suksess, gjennom etableringen av moderne nasjonalstatlige velferdsstater i Europa, basert på en institusjonell omfordeling av ressurser gjennom kollektive ordninger med individuelle løsninger som også sentrum-høyre-partiene har støttet. For det andre er det strukturelle endringer i økonomien, som har revet bort mye av mobiliseringsgrunnet for de sosialdemokratiske partiene gjennom bortfallet av tradisjonelle industriarbeidsplasser til fordel for servicenæring, som også har gitt seg utslag i en reduksjon i statlig eierskap til fordel for markedsløsninger i privat sektor. For det tredje er det en redusert frykt blant velgerne for å

tilkjennegi mer ekstreme politiske holdninger. Her skjedde det noe etter Berlin-murens fall i 1989, den kalde krigens slutt og Sovjetunionens oppløsning i 1991. Dette gjorde det politiske landskapet bredere, og historiske føringer på den politiske debatten, for eksempel knyttet til spørsmål om menneskeverd og migrasjon, forsvant, og nye politiske skillelinjer oppstod. For det fjerde er det endringer i klassestrukturen og klasseidentiteten til europeiske velgere.

I en undersøkelse utført av BBC i 2013, viste det seg at bare rundt en tredjedel av britiske velgere så på seg selv som en del av den tradisjonelle arbeider- eller middelklassen. Resten passer bedre inn i hybride kategorier av klasse som «new affluent workers», «technical middle class» og «emergent service workers». I tillegg viste undersøkelsen at ungdom skaper sine egne kollektive identiteter knyttet til kommunikasjon via sosiale medier. Disse bryter med den tradisjonelle inndelingen av samfunnet i klasser og virker inn på måten de organiserer seg på. Ungdom er mer opptatt av å delta i bevegelser enn formelle organisasjoner, som de politiske partiene.²¹

Nye identiteter²²

Disse endringene har ikke bare gått utover de sosialdemokratiske partiene i Europa, men også de tradisjonelle sentrum-høyrepartiene i den kristeligdemokratiske og konservative partifamilien, som har sittet med politisk ansvar i store deler av tiden etter andre verdenskrig. Situasjonen er likevel verst for de sosialdemokratiske partiene, som i enkelte land nærmest er blitt utradert ved de siste valgene. Ett eksempel er det nederlandske arbeiderpartiet PvdA (*Partij van de Arbeid*), som har gått tilbake fra en oppslutning på 24,8 prosent ved valget i 2012 til 5,7 prosent ved valget i mars 2017.

I de større byene og mindre universitets- og høyskolebyer har PvdA tapt sine tradisjonelt sosialliberale velgere til partiene D66 og *GroenLinks*, som ved valget i 2017 fikk 21,3 prosent av stemmene tilsammen, mens velgerne i typiske arbeiderklassebyer, som Rotterdam, har gått til Geert Wilders *Partij voor de Vrijheid* (PVV), som er svært skeptisk til innvandring med spesiell brodd mot muslimske innvandrere. Ved valget i mars 2017 fikk PVV 13,1 prosent av stemmene og ble Nederlands nest største parti. Men den liberale seierherren Mark Rutte fra *Volkspartij voor Vriheid en Democratie* (VVD) har utelukket at Wilders vil bli med i noen koalisjonsregjering.²³

Mens kristeligdemokratiske og konservative partier dominerte høyresiden av det politiske landskapet de femti første årene etter andre verdenskrig og sosialdemokratene regjerte til venstre, er situasjonen helt annerledes i dag. D66 og PVV kan sammenlignes med Emmanuel Macrons liberale sentrum-venstre-parti *En Marche* – Fremad og Marine Le Pens nasjonalistiske høyrepartiet *Front National*, som vi innledningsvis så at fikk henholdsvis 24 og 21,3 prosent av stemmene i første runde av det franske presidentvalget, to uker etter valget i Nederland. Den politiske utviklingen i de to landene viser at europeisk politikk ikke lenger først og fremst handler om konflikten mellom kapital og arbeid, høyre-venstre-aksen i de europeiske partisystemene, men kanskje like mye modernitet og tradisjon, globalisering og proteksjonisme, elite og folk.

Blant de moderne partiene som omfavner globaliseringen og et forpliktende samarbeid i EU – men ofte blir stemplet som elitistiske, finner vi alt fra Ruttets høyreliberale VVP til Macrons sosialliberale *En Marche*. Mens gruppen av partier som verdsetter mer tradisjonelle verdier og vil ha mer nasjonal-

statlig proteksjonisme ofte sees på som populistiske partier som representerer «folket», slik Wilders PVV og Le Pens *Front National* gjør i Nederland og Frankrike, og partier som Dansk Folkeparti, Fremskrittspartiet, Senterpartiet, Sannfinnene og Sverigedemokratene i de nordiske landene. Disse partiene er i mer eller mindre grad kritiske til EU og opptatt av at internasjonale relasjoner mellom stater bør være basert på det de kaller nasjonale interesser og bilaterale avtaler fremfor multilateralt samarbeid som det EU og EØS-avtalen er bygget opp på.

Dette ser i mange tilfeller ut til å fenge arbeiderklassevelgere som tradisjonelt har stemt sosialdemokratisk, mer enn den ny-progressive «tredje vei» de sosialdemokratiske partiene har fulgt i kjølvannet av Blairs og Schröders suksess på slutten av 1990-tallet. Mens såkalte venstrepopulistiske partier som *Syriza* i Hellas og *Podemos* i Spania har klart å kapre velgere fra sine sosialdemokratiske konkurrenter, uten å angripe verken EU eller immigrasjonspolitikken, men ved å vektlegge behovet for en sterkere satsning på en sosial dimensjon i det europeiske samarbeidet som motvekt til den tiltagende globaliseringen.

Michael Bröning i tidsskriftet *Foreign Affairs* mener populismens fremvekst i Europa kan tilbakeføres til to omfattende utfordringer: Økende migrasjon og eurosamarbeidet.²⁴ Den økende migrasjonen, som nådde en foreløpig topp i 2015 med mer enn en million mennesker som kom til Europa, ser imidlertid bare ut til å gagne partiene ytterst til høyre i de økonomisk mest utviklede landene med de best utbygde velferdsstatene i Europa: De nordiske landene pluss Frankrike, Nederland, Storbritannia, Sveits og Østerrike. Mens de landene som sterkest har følt migrasjonen på kroppen, Hellas, Italia og Spania, i mindre grad har sett slike politiske strømninger utvikle seg, men i stedet har opplevd at velgerne har gått til venstre for å finne løsninger på de problemene disse landene har vært oppe i som følge av utfordringene i eurosamarbeidet. Dette har også tæret på de sosialdemokratiske partienes oppslutning i Hellas og Spania, mens dagens sosialdemokratiske parti i Italia, *Partito Democratico*, som ledes av Matteo Renzi, har klart å holde på en fjerdedel av de italienske velgerne fra 2000-tallet og frem til i dag.

I det siste italienske valget fikk sosialdemokratene 25,4 prosent av stemmene, mens deres søsterpartier i Hellas og Spania har sett en kontinuerlig nedgang de siste tyve årene. På 1990-tallet var støtten til det spanske sosialdemokratiske partiet PSOE på rundt 35 prosent, mens de i det siste valget høsten 2016 kun oppnådde 28,8 prosent, etter å ha ligget godt over 40 prosent i valgene i 2004 og 2008. I Hellas har utviklingen vært enda verre. Mens det sosialdemokratiske partiet PASOK fikk rundt 40 prosent av stemmene til og med valget i 2009, da de endte på 43,92 prosent av stemmene, raste de ned til bare 6,28 prosent i 2016, da de var i en valgallianse med venstrepartiet DIMAR.

I de økonomisk sett mindre utviklede landene sør i Europa går altså velgerne fra sentrum-venstre mot venstre, mens det er motsatt i de økonomisk sett mer utviklede landene lenger nord. Dette kan ha sammenheng med at eurosamarbeidet har skapt større utfordringer i sør enn i nord, siden flere av de nordlige landene, hvor partier ytterst til høyre har styrket seg, ikke er med i eurosamarbeidet. Men da skulle vi tro at partiene til venstre som har vært i vekst i Sør-Europa, skulle være motstandere av EU. Det er de ikke. Det er derfor vanskelig å se på EU-medlemskap og en aktiv europapolitikk som en fellesnevner for sosialdemokratiets tilbakegang i Europa.

For mye eller for lite sosialdemokrati?

De sosialdemokratiske partiene i Europa har gjennomlevd to bølger av suksess de siste 20 årene, den første på slutten av 1990-tallet, den andre 10 år senere. Etter begge kom det en tilbakegang. Den siste var langt verre enn den første. Som vi har sett tidligere, hadde 13 av 15 EU-land sosialdemokratiske regjeringer på slutten av 1990-tallet, der Blair og Schröders «tredje vei» var inspirasjonskilden for de fleste av dem. I 2003 skrev Anthony Giddens at tilbakegangen som fulgte, ikke var et resultat av at Blair og Schröders redefinisjon av sosialdemokratiet hadde feilet, men at «tredje vei»-politikken ikke hadde fått nok gjennomslag: «The electoral setbacks of the centre left came not from the fact that the third way failed, but because it was not embraced actively enough.»²⁵

Regjeringer og partier som av ulike grunner ikke hadde gått langt nok i å gjennomføre sosiale reformer, deregulering og effektivisering av offentlig sektor – slik Giddens hadde anbefalt i boken *The Third Way* i 1998,²⁶ tapte valgene og mistet etterhvert makten. Enkelte av dem var for eksempel ikke villige til å gjennomføre det Giddens så på som helt nødvendige reformer i arbeidsmarkedet, og var av den grunn med på å opprettholde en langt høyere arbeidsløshet enn nødvendig. Andre partier svarte ikke på velgernes frykt for økende kriminalitet og immigrasjon. De prøvde først å arbeide seg inn på disse saksområdene etter at partier på ytterste høyrefløy hadde begynt å sanke stemmer blant velgerne deres. Da var det for sent.

Giddens mente likevel at kjerneverdiene i den «tredje vei» var riktig å gjennomføre for å få til en nødvendig nyorientering av sosialdemokratiet på 1990-tallet, og at de burde være med videre som en del av en ny progressiv form for sosialdemokrati. I 2003 uttalte Giddens at det etter hans mening var riktig:

- å utfordre den tradisjonelle venstretenkningen
- å nå nye middelklassegrupper og støtte enkeltmenneskers aspirasjoner
- å forkaste den tradisjonelle «beskatning og bruk»-mentaliteten
- å knytte rettigheter til plikter som grunnlag for en ny sosial kontrakt
- å fremme arbeid fremfor støtte, som i arbeidslinjen i norsk politikk
- å gjennomføre de velferdsreformene som måtte til for å oppnå dette
- å tilpasse politikken til den nye kunnskapsøkonomien
- å finne nye politiske løsninger på den tiltagende globaliseringen²⁷

Problemet var at den «tredje vei» i for stor grad ble utviklet som en motvekt til den nyliberale politikken på 1980-tallet, mer drevet av hva den var mot enn hva den var for. Det som trengtes, var snarere en ideologisk opprustning gjennom etableringen av nye begreper og politiske perspektiver på hva sosialdemokratiet skulle være i en ny tid. Sosialdemokratiet måtte fortsette å tenke radikalt, sa Giddens i 2003, men radikalt måtte bety å være åpen for nye ideer og ikke dvele ved det gamle. Han kalte det et nyprogressivt sosialdemokrati, som vektlegger:

- en sterk offentlig sfære hvor staten spiller en sentral rolle
- en blomstrende markedsøkonomi

- et pluralistisk og inkluderende samfunn
- et kosmopolitisk syn på verden basert på folkerettens prinsipper²⁸

Utfordringen for denne formen for sosialdemokrati er at den omfavnes av en rekke politiske krefter i et liberalt demokrati og derved ikke fremstår som noe særegent sosialdemokratisk. Det sier Bo Rothstein og Sven Steinmo, som mener at de sosialdemokratiske partienes styrke også er deres svakhet. De har aldri strebet mot å oppnå et utopia, men tvert i mot vært del av en politisk bevegelse, forankret i et konkret og pragmatisk syn på politikk og samfunn, hvor visjonen har vært å drive en realistisk politikk i forhold til hva som er mulig å få til med de ressursene et samfunn klarer å opparbeide seg. Når dette prosjektet har lyktes, har grunnlaget for dets eksistens forsvunnet, og drivkreftene og interessentene bak har mistet kontrollen over utviklingen.²⁹

Dette betyr ikke at det sosialdemokratiske prosjektet har vært mislykket, men at det tvert imot har lyktes. For det første har sosialdemokratiet handlet om å nå alle i samfunnet gjennom å utvikle et sett av rettigheter, som garanteres gjennom kollektive institusjoner med individuelle løsninger. Et slikt syn sammenfaller langt på vei med de grunnleggende verdiene i et liberalt demokrati, slik for eksempel Amartya Sen sier at sosial rettferdighet handler om at alle har noen «grunnleggende ferdigheter» og John Rawls sier at alle bør ha lik tilgang til å oppnå noen «grunnleggende goder».

For det andre har sosialdemokratiet hatt som mål å temme markedøkonomien, ikke erstatte den. Dette innebærer et positivt syn på frihandel, frie arbeidsmarkeder og økonomisk konkurranse, men ikke uten offentlige reguleringer for å få det markedøkonomiske systemet til å fungere så optimalt som mulig. Det sentrale elementet i sosialdemokratiet har alltid vært at «alle skal med» - også de rike, slik at samfunnet opplever og kan sikre en økonomisk vekst som skaper et grunnlag for at politikerne har ressurser å fordele. «Social solidarity eventually came to mean solidarity among all people, not just the working class», sier Rothstein og Steinmo.³⁰

For det tredje har sosialdemokratiet forpliktet seg til å drive en sosialt progressiv politikk, som ikke baserer seg på opprettholdelsen av status quo eller en eller annen idealisert likevekt, slik populistiske partier på høyresiden ofte henfaller til, eller et utopia, som deres venstreradikale motparter forfekter. Sosialdemokratiets mål har vært å gi hver og en i samfunnet like muligheter til å kunne få kontroll over eget liv. Som resultat har vi sett at enkelte sosialdemokratiske samfunn har utviklet seg til de mest liberale i verden når det gjelder statens fokus på individuelle rettigheter.

De nordiske landene, med sine tradisjonelt sterke og statsbærende sosialdemokratiske partier, kan tjene som eksempel på hvordan en grunnleggende rettsstatlig og demokratisk politisk tankegang, kombinert med en bærekraftig markedøkonomi, kan fremme en kulturell og samfunnsmessig modernitet og tillit. Undersøkelser viser for eksempel at de tre nordiske EU-landene Danmark, Finland og Sverige skårer langt høyere på tilliten til nasjonalstatlige politiske institusjoner enn resten av Europa. I 2013 sa 63 prosent i disse tre landene at de hadde tillit til sine nasjonale parlamenter, mens tallene for resten av Vest-Europa var 39 prosent, Sør-Europa 19 prosent og Sentral- og Øst-Europa 17 prosent.³¹

Utfordringen for de sosialdemokratiske partiene er at de gjennom å ha fremmet sin politikk innen rammene av det liberale demokratiets institusjoner, ser ut til å ha revet grunnen under sin egen eksistens. Som Rothstein og Steinmo sier det, er ikke sosialdemokratiets krise at modellen deres ikke lenger fungerer, men det motsatte. Satt på spissen har den moderne velferdsstaten kanskje ført til for mye sosialdemokrati. Som den sosialdemokratiske statsministeren Joseph Muscat på Malta sier om dagens universalistiske velferdsstater: «Is anyone contesting that people should have a pension?»³² Troen på kampen for et bedre samfunn er blitt erstattet av frykten for å miste det vi har.

Derfor står også sosialdemokratiets universalistiske modell overfor to grunnleggende utfordringer fremover, sier Rothstein og Steinmo. Den første er hvordan de sosialdemokratiske partiene skal gjenvinne støtte hos de anti-immigrasjonsvelgerne som i dag stemmer på partier til høyre for de tradisjonelle kristeligdemokratiske og konservative partiene. Disse partiene er ikke anti-velferdspartier eller motstandere av en offentlig helse- og sosialpolitikk, men de mener innvandrere ikke er en del av det universelle borgergrunnlaget for den sosialdemokratiske modellen. De danske sosialdemokratene har for eksempel valgt å inngå i et samarbeid med Dansk Folkeparti om en innstramning i innvandringspolitikken, som mange i Danmark ser på som den eneste veien tilbake til makten for sosialdemokratiet.

Dette synet forsterkes av en sterk kobling mellom den moderne nasjonalstaten som vokste frem i de første årene etter andre verdenskrig, og de sosialdemokratiske partienes gjenoppbyggingspolitikk. I kampen for et bedre samfunn ble individuelle velferdsrettigheter det håndfaste beviset på sosialdemokratiets modernistiske rasjonalitet, samtidig som det styrket den nasjonalstatlige velferdsstatens kollektive solidaritet og la grunnlaget for disse partienes demokratiske legitimitet. En av de utfordringene de sosialdemokratiske partiene derfor må finne en løsning på, er hvordan de skal vinne støtte for den universalistiske modellen i kulturelt sett langt mer heterogene samfunn enn de opprinnelig opererte i.

Den andre utfordringen Rothstein og Steinmo griper fatt i, er trusselen mot de sosialdemokratiske partiene fra partier til venstre for dem, som favoriserer de de kaller minoritetspolitikk fremfor majoritetspolitikk. Den universelle velferdsstatsmodellen, som i de fleste europeiske landene er et kompromiss mellom sosialdemokratiske og konservative, kristeligdemokratiske og liberale partier – sentrum-venstre og sentrum-høyre langs den tradisjonelle høyre-venstre-aksen – er basert på en majoritetstenkning, mens partiene til venstre, og deler av venstresiden i de sosialdemokratiske partiene, er mer opptatt av det som har fått navnet identitetspolitikk. For dem er det viktigere hvilken etnisk bakgrunn du har, hvilken seksuell orientering du tilhører eller hva slags livsførsel du ønsker å føre, enn om du skal ha like muligheter med andre i samfunnet. En slik politisk diskurs er vanskelig å forene med det sosialdemokratiske prinsippet om universalisme.

Fra massepartier til styringspartnere?

I mai 2017 ble 11 regjeringer i EUs 28 medlemsland ledet av sosialdemokratiske statsministre. Seks av disse regjeringene er storkoalisjoner som inkluderer liberale eller kristeligdemokratiske og konservative partier, eller begge deler. I tillegg inngår sosialdemokratiske partier i tre koalisjonsregjeringer de ikke leder, som vi ser av tabell 3.

Tabell 3 Regjeringspartier og regjeringskonstellasjoner i Europa 2017

LAND	STATSMINISTER	REGJERINGSTYPE	INN
BELGIA	Charles Michel (Mouvement Réformateur)	Liberalkonservativ koalisjon	2014
BULGARIA	Boiko Borisov (Borgere for Bulgaria: GERB)	Sentrum-høyre *	2017
DANMARK	Lars Løkke Rasmussen (Venstre)	Liberalkonservativ koalisjon	2016
ESTLAND	Jüri Ratas (Eesti Keskerakond) (sos.dem.)	Storkoalisjon sos.dem./kons.	2016
FINLAND	Juha Sioilä (Suomen Keskusta) (agrarparti)	Agrarkonservativ koalisjon	2015
FRANKRIKE	Édouard Philippe (Les Républicains) (kons.)	Storkoalisjon liberal/venstre/grønn	2017
HELLAS	Alexis Tsipras (Syriza) (venstrekoalisjon)	Storkoalisjon venstre/nasj.kons.	2015
IRLAND	Enda Kennedy (Fine Gael) (krist.dem.)	Ettparti mindretallsregjering	2016
ITALIA	Paolo Gentiloni (PD) ** (sos.dem.)	Storkoalisjon sos.dem./lib./kons.	2016
KROATIA	Andrej Plenkovi (HDZ) ***	Høyrekoalisjon (krist./kons.)	2016
KYPROS	Nikos Anastasiades (DISY) (kons.) ****	Konservativliberal koalisjon	2016
LATVIA	Māris Kucinskis (Vienotība) (kons.)	Konservativagrар koalisjon i	2016
LITAUEN	Saulius Skvernelis (LVLS) (agrар) ii	Koalisjon agrар/sos.dem.	2016
LUXEMBOURG	Xavier Bettel (Demokratesch Partei (lib.))	Storkoalisjon lib./sos.dem./grønn	2013
MALTA	Joseph Muscat (Partit Laburista) (sos.dem.)	Ettparti flertallsregjering	2013
NEDERLAND	Mark Rutte (VVP) (lib.)	Storkoalisjon under diskusjon	2017
NORGE	Erna Solberg (Høyre) (kons.)	Liberal- og nasjonalkonservativ koalisjon	2013
POLEN	Beata Szydlo (PiS) (kons.) iii	Ettparti flertallsregjering	2015
PORTUGAL	António Costa (PS) (sos.dem.) iiiii	Ettparti mindretallsregjering	2015
ROMANIA	Sorin Grindeanu (PSD) (sos.dem.) x	Storkoalisjon sos.dem./lib.	2017
SLOVAKIA	Robert Fico (Smer) (sos.dem.)	Storkoalisjon sos.dem./kons. xx	2016
SLOVENIA	Miro Cerar (Stranka Mira Ceraja) (sos.dem.)	Sosialdemokratisk koalisjon	2014
SPANIA	Mariano Rajoy (Partido Popular) (kons.)	Ettparti mindretallsregjering	2016
STORBRIANNIA	Theresa May (Conservative Party) (kons.)	Ettparti flertallsregjering	2016
SVERIGE	Stefan Löfven (Socialdemokraterna)	Rødgrønn koalisjon	2014
TSJEKKISKE REP.	Bohuslav Sobotka (CSSD) (sos.dem.) xxx	Storkoalisjon sos.dem./lib./kons.	2014
TYSKLAND	Angela Merkel (CDU) (krist.dem.) xxxx	Storkoalisjon krist.dem./sos.dem.	2013
UNGARN	Viktor Orbán (Fidesz) (kons.)	Konservativ koalisjon	2014
ØSTERRIKE	Christian Kern (SPO) (sos.dem.) #	Storkoalisjon sos.dem./krist.dem.	2016

* Borisov ble statsminister 4. mai 2017, men har ikke fått etablert en koalisjonsregjering pr. 4. mai 2017.

** PD = Partito Democratico (Democratic Party).

*** HDZ = Hrvatska demokratska zajednica (Croatian Democratic Union).

**** DISY = Dimokratikós Sinayermós (Democratic Rally).

i Inkluderer også en nasjonalkonservativ partialallianse av National Alliance og For Fatherland and Freedom.

ii LVLS = Lietuvos valstieciu sajunga (Lithuanian Peasant Union).

iii PiS = Prawo i Sprawiedliwosc (Law and Justice).

iiii PS = Partido Socialista (Socialist Party).

x PSD = Partidul Social Democrat (Social Democratic Party).

xx Inkluderer også et nasjonalkonservativt parti.

xxx CSSD = Česká strana sociálne demokratická (Czech Social Democratic Party).

xxxx CDU = Christlich Demokratische Union (Christian Democratic Union).

SPO = Sozialdemokratische Partei Österreichs (Social Democratic Party of Austria).

Kilde: ParlGov (2017): "Cabinets". Lastet ned 4.05.2017, <http://www.parlgov.org/explore/>.

De sosialdemokratiske partiene er utvilsomt svekket når det gjelder velgeroppslutning i dagens Europa, men de har fremdeles en hånd på rattet i flere av de europeiske landenes regjeringer, og de har gjentatte ganger vist evne til å forandre sin politikk i tråd med endringer i omgivelsene. Ikke minst når det gjelder utviklingen i EU, hvor de var mer skeptiske enn de kristeligdemokratiske og konservative partiene i de første årene etter andre verdenskrig, men hvor de over tid har vært med på å demokratisere dette samarbeidet gjennom ideen om en sosial dialog, som etter hvert er blitt til en sosial dimensjon i det europeiske samarbeidet mellom EUs 28 medlemsstater.

Med den migrasjonen Europa vil oppleve fremover, og de strukturelle og kulturelle utfordringene dette fører til for de rettighetsbaserte europeiske velferdsstatene, er det åpenbart at en sosialdemokratisk strategi for fremtiden ikke ligger i nasjonalstatlige løsninger, men en fortsatt styrking av det mellom- og overstatlige samarbeidet i EU. Sosialdemokratiets tre pilarer har vært at «alle skal med» (også de rike), at «markedsøkonomien må temmes» (ikke erstattes), og at «politikken må være progressiv» (ikke regressiv eller tilbakeskuende). I en globalisert verden hvor ny teknologi og nye arbeidsmåter endrer samfunnets strukturelle basis hele tiden, og global migrasjon endrer kulturen, må også overbygningen – de politiske institusjonene, prosessene og den politikken de produserer – være tilpasset det samfunnet de er til for. Spørsmålet er om de sosialdemokratiske partiene i Europa kan vinne tilbake sine tapte velgere og vinne nye, uten å gå utover nasjonalstatens institusjonelle rammer.

Konklusjon

Dersom de sosialdemokratiske partiene igjen skal oppnå regjeringsmakt i Europa, har de antagelig to strategiske muligheter som snarere er komplementære enn gjensidig utelukkende. Enten må de søke allianser på tvers av den tradisjonelle skillelinjen mellom eier og arbeider, klasseskillelinjen som definerte de sosialdemokratiske partienes fremvekst, eller de må finne tilbake til de tradisjonelle sosialdemokratiske verdiene som ligger i universelle velferdsordninger, en regulert markedsøkonomi og fremtidsrettet politisk pragmatisme for å styrke sin egen ideologiske basis.

Problemet med det andre alternativet er at selv om de sosialdemokratiske partiene har mistet oppslutning blant velgerne, er ikke denne samfunnsmodellen gått ut på dato. Tvert imot er den akseptert av det store flertallet av velgerne i de moderne europeiske velferdsstatene, og dermed også de andre partiene. Spørsmålet er derfor om de sosialdemokratiske partiene noen gang vil kunne komme tilbake til en oppslutning på mellom 30 og 40 prosent av velgerne, eller om de må belage seg på en fremtid hvor de har støtte fra mellom 10 og 20 prosent. Hvis dette er tilfellet, er kanskje det første alternativet – å se på seg selv som en styringsdyktig koalisjonspartner sammen med konservative, kristeligdemokratiske og liberale politiske partier et mer realistisk alternativ.

Langs konfliktlinjene modernitet versus tradisjon, globalisering versus proteksjonisme, elite versus folk, må de sosialdemokratiske partiene utvikle en fremtidsrettet majoritetspolitikk som får folk flest til å tro på at fremtiden ligger i å takle moderniteten og globaliseringen i fellesskap mellom de europeiske landene, og ikke ved å skue tilbake i tid til nasjonalstatlige tradisjoner og proteksjonisme. Men om denne strategien skal følge den moderne sosialliberale sentrum-venstre-linjen til Emmanuel Macron i Frankrike, eller den venstreradikale linjen til Jeremy Corbyn i britiske Labour

er ikke godt å si når begge gjorde et brakvalg i år fra helt motsatt side av høyre-venstre-aksen i den europeiske sosialdemokratiske partifamilien. Mens Macron gjorde rent bord i presidentvalgets andre valgongang og fikk flertall i valget til nasjonalforsamlingen i Frankrike i mai og juni i år, sørget Corbyn for partiets største fremgang siden forrige valg etter andre verdenskrig og en økning i antall sosialdemokratiske mandater for første gang siden 1997, om enn ikke flertall i det britiske underhuset.³³ Hvor går det europeiske sosialdemokratiet?

Takk til Kristin Clemet, Marius Doksheim og Mathilde Fasting for verdifulle kommentarer til notatet.

Forfatter: Notatet er skrevet av Jan Erik Grindheim, PhD og Cand. Polit. i sammenlignende politikk, førsteamanuensis i organisasjon og ledelse, og prosjektmedarbeider i Civita.

Civita er en liberal tankesmie som gjennom sitt arbeid skal bidra til økt kunnskap og oppslutning om liberale verdier, institusjoner og løsninger, for å fremme en samfunnsutvikling basert på respekt for individets frihet og personlige ansvar. Civita er uavhengig av politiske partier, interesseorganisasjoner og offentlige myndigheter. Den enkelte publikasjons forfatter(e) står for alle utredninger, konklusjoner og anbefalinger, og disse analysene deles ikke nødvendigvis av andre ansatte, ledelse, styre eller bidragsytere. Skulle feil eller mangler oppdages, ville vi sette stor pris på tilbakemelding, slik at vi kan rette opp eller justere.

Ta kontakt med forfatteren på janerik@civita.no eller civita@civita.no.

Sluttnoter

- 1 "Présidentielle 2017: dans quels départements et communes les candidats du premier tour ont-ils fait leurs meilleurs résultats?". *Le Monde* 24. April 2017. Lastet ned 27.04.2017, http://www.lemonde.fr/les-decodeurs/article/2017/04/24/presidentielle-ou-les-candidats-du-premier-tour-ont-ils-fait-leurs-meilleurs-scores_5116415_4355770.html.
- 2 David J. Bailey, "The End of the European Left? Social Democracy, Hope, Disillusion, and Europe" i *Zone Books Near Futures Online*, 2016. Lastet ned 23.03.2017, <http://nearfuturesonline.org/the-end-of-the-european-left-social-democracy-hope-disillusion-and-europe/>.
- 3 I boken *Fryktens kontinent – hvordan europeerne begynte å stole på hverandre* (Oslo: Frekk Forlag, 2016), viser Victoria Martin de la Torre også til hvordan Be-Ne-Lux-landenes samarbeid ble en modell for utviklingen av det europeiske økonomiske samarbeidet i EEC, og hvordan dette på nasjonalstatlig nivå var resultatet av politiske kompromisser mellom høyre- og venstresiden i politikken.
- 4 Sammen med Ernesto Rossi, Eugenio Colorni og Ursula Hirschmann skrev Altiero Spinelli et manifest for et føderalt Europa mens han satt i fascistenes fangenskap på øya Ventotene under andre verdenskrig. Manifestet var med på å prege store deler av den sydeuropeiske venstresidens tankegodt om et forent Europa etter krigen. Se «Altiero Spinelli: il manifesto di Ventotene». *RaiStoria*. Lastet ned 21.04.2017, <http://www.raistoria.rai.it/articoli/altiero-spinelli-il-manifesto-di-ventotene/3105/default.aspx>.
- 5 Olaf Cramme, *The power of European integration. Social democracy in search of a purpose*, Policy Network Paper. (London: Policy Network, 2011).
- 6 Anthony H. Birch (1984): «Overload, Ungovernability and Delegation: The Theories and the British Case». *British Journal of Political Science*. Vol. 14, Issue 2, s. 135-160.
- 7 Tale av Storbritannias statsminister Margaret Thatcher på en felles pressekonferanse med Vest-Tysklands forbundskansler Helmut Kohl i London 1985: "Joint Press Conference with West German Chancellor (Helmut Kohl)". Institute of Civil Engineers, central London. Lastet ned 21.04.2017, <http://www.margaretthatcher.org/document/106183>.

- 8 Tale av Europakommisjonens president Jacques Delors "1992: The Social Dimension" på landsmøtet til European Trade Union Congress, Bournemouth 8. september 1988. Speech/88/66.
- 9 "Leader's speech, Blackpool 1998, Tony Blair (Labour)". Lastet ned 3.04.2017, <http://www.britishpoliticalspeech.org/speech-archive.htm?speech=204>.
- 10 NOU 1989:5 *En bedre organisert stat*, Oslo: Forbruker- og administrasjonsdepartementet.
- 11 "Leader's speech, Blackpool 1998, Tony Blair (Labour)". Lastet ned 3.04.2017, <http://www.britishpoliticalspeech.org/speech-archive.htm?speech=204>.
- 12 Anthony Giddens, *The Progressive Manifesto* (London: Polity, 2003).
- 13 Sitert i Alejandro Reuss, "European Social Democracy and the Roots of the Eurozone Crisis" i *Dollars & Sense Real World Economics*, 2016. Lastet ned 23.03.2017, <http://dollarsandsense.org/archives/2016/1116reuss.html>.
- 14 Tony Blair og Gerhard Schröder, *Europe: The Third Way/Die Neue Mitte*, Working Documents No. 2. Johannesburg: Friedrich Ebert Stiftung, 1998, 2.
- 15 Knut Bergmann, *Der Bundestagswahlkampf 1998: Vorgeschichte, Strategien, Ergebnis* (Wiesbaden: Westdeutscher Verlag, 2002).
- 16 Guido Bohsem, "Warum Hartz IV gelungen ist" i *Süddeutsche Zeitung* 14. August 2012. Lastet ned 5.04.2017, <http://www.sueddeutsche.de/wirtschaft/zehn-jahre-nach-schroeders-reform-warum-hartz-iv-gelungen-ist-1.1440740>.
- 17 "Schröder am Ende – Merkel führt große Koalition" i *Welt N24 Geschichte*. Lastet ned 15.04.2017, <https://www.welt.de/geschichte/article160308011/Schroeder-am-Ende-Merkel-fuehrt-grosse-Koalition.html>.
- 18 Tallene er hentet fra Valgundersøkelsene, og ligger tilgjengelig på professor Bernt Aardals hjemmeside: «LO-medlemmenes stemmegivning 1965-2009». Lastet ned 3.05.2017, www.aardal.info.
- 19 Christoph Arndt (2013): *The Electoral Consequences of Third Way Welfare State Reforms*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- 20 J. Karreth, J. T. Polk og C. S. Allen, "Catchall or Catch and Release? The Electoral Consequences of Social Democratic Parties' March to the Middle in Western Europe" i *Comparative Political Studies*, 46(7), 2012, 791–822.
- 21 *The Economist*, "European social democracy. Rose thou art sick", 2. april 2016. Lastet ned 23.03.2017, <http://www.economist.com/news/briefing/21695887-centre-left-sharp-decline-across-europe-rose-thou-art-sick>.
- 22 Valgdata for de enkelte landene er hentet fra "Parties and Elections in Europe". Lastet ned på forskjellige tidspunkt de fem første månedene av 2017, <http://www.parties-and-elections.eu/countries.html>. Wikipedia har også gode oversikter over nasjonale valg historisk og i dag.
- 23 Coen fan de Ven (2017) gir en analyse av endringene blant nederlandske velgeres partipreferanser som bakgrunn for valget i Nederland 15. mars 2017 i artikkelen "Welke partijen luisteren nog naar hun wetenschappelijke bureaus?", *rtlnews* 26. februar 2017. Lastet ned 4.05.2017, <https://www.rtlnieuws.nl/geld-en-werk/welke-partijen-luisteren-nog-naar-hun-wetenschappelijke-bureaus>.
- 24 Michael Bröning, "The Rise of Populism in Europe. Can the Center Hold?" i *Foreign Affairs* 3. Juni 2016. Lastet ned 4.05.2017, <https://www.foreignaffairs.com/articles/europe/2016-06-03/rise-populism-europe>.
- 25 Anthony Giddens, "Neoprogessivims. A New Agenda for Social Democracy" i Anthony Giddens (red.), *The Progressive Manifesto* (London: Polity Press, 2003), 5.
- 26 Anthony Giddens, *The Third Way* (Cambridge: Polity Press, 1998).
- 27 Giddens, «Neoprogessivims. A New Agenda for Social Democracy», 5–6.
- 28 *Ibid.*, 6–7.
- 29 Bo Rothstein og Sven Steinmo, "Social Democracy in Crisis? What Crisis?", versjon fra 22. mai 2012 av et kapittel som ble publisert i Michael Keating og David McCrone's redigerte bok *The Crisis of European Social Democracy*.

cial Democracy, (Edinburgh: Edinburg University Press., 2012)

30 Ibid., 4.

31 Alina Mungiu-Pippidi et al., *Public Integrity and Trust in Europe*. Berlin: European Research Centre for Anti-Corruption and State-Building (ERCAS), Hertie School of Government, 2015, 10.

32 Sitert i *The Economist*, "European social democracy. Rose thou art sick", 2. april 2016. Lastet ned 23.03.2017, <http://www.economist.com/news/briefing/21695887-centre-left-sharp-decline-across-europe-rose-thou-art-sick>.

33 Rajev Ayal: «"Permanent campaign mode": Jeremy Corbyn lays plans for Labour victory». The Guardian 13. Juni 2017. Lastet ned 15. Juni 2017: <https://www.theguardian.com/politics/2017/jun/13/permanent-campaign-mode-jeremy-corbyn-lays-plans-for-labour-victory>.

Sosialdemokratiet: Gått ut på dato?

av Mathilde Fasting, idehistoriker og siviløkonom, Civita

Sosialdemokratiets glansperiode var etterkrigstiden.¹ I Norge var denne perioden dominert av Arbeiderpartiet. I Sverige satt Socialdemokraterna sammenhengende i regjering fra 1936 til 1976. Også i dansk politikk hadde sosialdemokratene stor innflytelse, om enn i langt mindre grad enn i svensk og norsk politikk.

Selv om Norge også i mesteparten av 1970-årene var styrt av Arbeiderpartiet, var omslaget til en mer liberal politisk hverdag fra da av merkbart.² Sønnen til Einar Gerhardsen, Rune Gerhardsen, skrev i tidsskriftet Syn og Segn i 1969 at: «Den dynamikken som prega partiet i åra før og etter siste krig, er borte.»³ Og selv med frihetsvendingen på slutten av 1980-tallet, da Arbeiderpartiet forsøkte å tilpasse seg den nye tid, og sterke statsministerperioder med Gro Harlem Brundtland og Jens Stoltenberg, ble aldri Arbeiderpartiet like dominerende igjen.

Det er to spørsmål som kan stilles i denne sammenheng: Hadde sosialdemokratiske partier fullført sine prosjekter om trygghet og likhet for alle ved inngangen til 1970-tallet? Og mer overordnet: Er tiden over for et stort sosialdemokratiske parti – et folkeparti – med en ideologi som gjerne oppsummeres i likhet, solidaritet og fellesskap?

I dette notatet skal jeg se på sosialdemokratiets verdigrunnlag og velgere, og hvordan disse har utviklet seg. Hvordan stemmer det sosialdemokratiske verdigrunnlaget med de utfordringene samfunnet i dag står overfor, og har sosialdemokratiske partier løsninger som vinner oppslutning?

Sosialdemokratiets verdigrunnlag og nyere historie

Sosialdemokratiske partier har sitt utgangspunkt i sosialismen. Sosialismen er fellesskapsorientert. Det er det kollektive som er navet. Det opprinnelige fellesskapet var arbeiderfellesskapet og arbeiderklassen. I Norge heter det sosialdemokratiske partiet fremdeles Arbeiderpartiet, i England heter partiet Labour, mens det i andre land gjerne har med betegnelsene sosialdemokrati eller sosialist i en eller annen form.

Den store suksessen kom fordi de sosialdemokratiske partiene maktet å ta skrittet fra å være til dels radikale arbeiderklassepartier til å bli moderate folkepartier med bred oppslutning. Et kollektivt, fellesskapsorientert verdigrunnlag forutsetter at de som slutter seg til det, har noe til felles. Utgangspunktet for sosialdemokratiet var arbeiderne, uavhengig av landegrenser. I Skandinavia, der sosialdemokratiet ble særlig sterkt, var det i tillegg homogene befolkninger og små økonomiske og sosiale forskjeller sammenlignet med mange andre europeiske land.

Den sosialdemokratiske idétradisjonens kjerne – det at alle er del av et fellesskap – er også potensielt det største problemet med den sosialdemokratiske ideologien. For hvilke fellesskap er de viktige, hvem bestemmer over dem, og hva om man ikke passer inn? Og hva skjer når klasseskillene blir mindre, eller befolkningen ikke lenger er like homogen?

Sosialdemokrater hevder gjerne at de har vært i førersetet for utviklingen og representert de viktigste drivkreftene for endring. Fasen etter krigen var preget av en planmessig, instrumentell politikk. Arbeiderpartiet gikk foran med prislover, rasjoneringen ble opprettholdt lenge, og flere bedrifter ble nasjonalisert. Den økonomiske veksten i Norge var høy, men ikke så høy som i andre vesteuropeiske land.⁴

Så lenge det var økonomisk vekst, var det også enkelt å bygge ut velferdsstaten og sikre velstand og arbeid til alle. Likevel ble det tydeligere inn mot 1970-tallet at den planøkonomiske tilnærmingen ikke kunne fortsette. Veksten avtok, og flere bedrifter ble holdt kunstig i live av subsidier. Den planøkonomiske politikken hemmet snarere enn fremmet en sunn økonomisk utvikling og nødvendig innovasjon i næringslivet.

Men en ting er politikken. En annen ting er selvbevisstheten. Den gikk, etter manges mening, tidvis over i selvgodhet og arroganse. Et sitat, som visstnok stammer fra den britiske Labour-politikeren Herbert Morrison, har en kjerne av sannhet i seg (i fornorskert utgave av Torolf Elster): «Sosialisme er den politikk som Arbeiderpartiet til enhver tid fører.»⁵ Utsagnet viser en vilje til pragmatisme i gjennomføringen av sosialdemokratisk politikk, der målet ser ut til å hellige middelet. I mer akademiske termer understrekes det samme av de tre forfatterne av boken Sosialdemokratiet når de skriver om individuell frihet:

[vi vil] fremheve kontinuiteten i den sosialdemokratiske idétradisjonen – en tradisjon som gjennom 150 år har hatt økt individuell frihet for alle som sitt viktigste mål. Det er imidlertid også en ideologi som har lagt mer vekt på konkrete resultater og forbedringer enn på alltid å gjøre ting på samme måte som tidligere. Det betyr at sosialdemokratiet er en politisk bevegelse som hele tida må gjennomgå en permanent ideologisk loftsrydding der gamle og lite egnede virkemidler stadig vekk byttes ut med nye og mer egnede ideer for politisk handling.⁶

De siste 30 årene før årtusenskiftet ble det mer turbulent for sosialdemokratiske partier, også i Skandinavia. Sosialdemokratiske regjeringer satt ikke lenger «evig», men ble i større grad enn tidligere utfordret på sin politikk. I artikkelen «*The Third Ways and Social Democracy: The Right Way to Go?*» skriver statsviteren Hans Keman om hvorfor sosialdemokratiske partier i Europa måtte revidere politikken og endre kurs: De hadde blandet sammen sosial rettferdighet med likhet i resultater, og like resultater med stadig høyere offentlig forbruk og skatt. Dessuten var troen på at

statlig intervensjon kan hindre eller reparere dårlig fungerende markeder for høy. Balansen mellom individet og kollektivet ble forrykket, fordi sosialdemokratene for ofte fremhevet rettigheter fremfor ansvar, slik at ideen om en gjensidighet i dette forsvant.⁷

Det er vanlig å trekke frem at mer liberale ideer og partier kom i vinden og utfordret sosialdemokratiske partier og ideer på slutten av 1970-tallet og begynnelsen av 1980-tallet, med valget av Margaret Thatcher som statsminister i Storbritannia i 1979 og Ronald Reagan til USAs president i 1981. De vellykkede sosialdemokratiske snuoperasjonene i de påfølgende to tiårene var de som tok de nye ideene til seg og aksepterte behovet for en liberalisering og deregulering av en stadig større offentlig sektor. De beste eksemplene er Tony Blairs New Labour i Storbritannia og Gerhard Schröders arbeidsmarkedsreform Hartz IV i Tyskland. De identifiserte mangler ved det tradisjonelle sosialdemokratiet, og de maktet å gi sine sosialdemokratiske partier en ny retning. Tilsvarende reviderte Arbeiderpartiet i Norge sin politikk gjennom det som ble kalt frihetsprosjektet, som startet med Gro Harlem Brundtlands tale «Ny kurs for Norge» i oktober 1986. Arbeiderpartiets «frihetsdebatt» viste hvordan premissene for det politiske ordskiftet nå var endret. «Hvordan skal vi sikre enkeltmennesket større frihet?», ble det sentrale politiske spørsmålet.

Frihetsforståelsen i Brundtlands tale er todelt. Den første delen handler om den tradisjonelle sosialistiske frihetsideen, frihet fra fattigdom, som skal sikres gjennom Arbeiderpartiets politikk for økonomisk og sosial trygghet, og som gir folk flest reelle valgmuligheter i livet. Den andre frihetsforståelsen ligner mer på en tradisjonell borgerlig forståelse av frihet. Brundtland tar til orde for fornying av offentlig sektor, for større bredde i tilbudet og for økt handlefrihet til de ansatte. Hun går inn for mer fleksibilitet og for at det må ytes bedre «service» til «kundene». Med unntak av at det for Brundtland er en selvfølge at det er det offentlige som skal levere tjenestene, er det vanskelig å skille deler av talen fra en borgerlig tale.⁸

Siden 1980-tallet har ideen om at markedets logikk kan bidra til bedre offentlig organisering og tjenester hatt innflytelse også i Norge. Arbeiderpartiet under Gro Harlem Brundtlands og senere Jens Stoltenbergs ledelse, var i 1990-årene tilhenger av denne tankegangen.

I boken *Resilient Liberalism in Europe's Political Economy* skriver Vivien Schmidt og Mark Thatcher at i perioden etter 1945 var ideer om aktive stater, en styrt økonomi, en sterk organisering av arbeidsmarkedet og utbyggingen av velferdsordninger gjennomgangstonen. De bærende ideene etter 1980-tallet fikk en mer liberal merkelapp. De inkluderte politiske tiltak som deregulering, mindre statlig styring, mer satsing på privat næringsliv og entreprenørskap, samt økt fleksibilitet i arbeidsmarkedet og en trimming av velferdsordninger som var for dyre å opprettholde.

Som nevnt søkte flere sosialdemokratiske partier, inkludert partiene i Norge, Sverige, Danmark og Tyskland, en ny vei inn mot årtusenskiftet. Disse mer pragmatiske, sentrumsorienterte sosialdemokratiene har hatt større gjennomslag enn sine søsterpartier i andre land. Ett mulig unntak er for tiden det britiske Labour, der partileder Jeremy Corbyn har dratt partiet i en langt mer venstreradikal retning og nylig har hatt en viss suksess i valg.

Ellers er ofte forskjellene mellom sosialdemokratiske partier og sentrum/høyre-partier så små at det ikke er enkelt å oppdage dem.

Også Norge var påvirket av internasjonale trender. For Norges del snakkes det gjerne om Høyrebølgen med stor h, som betegnelse på partiet Høyres økende oppslutning, men også om et mer varig ideologisk skifte, omtalt som høyrebølgen med liten h, som betød at både Høyre og Frp økte sin oppslutning. Det var en reaksjon på ensretting og mangel på valgfrihet, homogenitetstrykk, paternalisme og feilslått økonomisk styringsoptimisme.⁹ Etterkrigsgenerasjonen hadde opplevd en jevn økonomisk vekst, som hadde muliggjort større individuell frihet og selvstendighet. Flere hadde fått reelle muligheter til å velge, samtidig som velstandsveksten gjorde at flere ønsket valgmuligheter. I boken *Valgfrihet* beskriver jeg forvandlingen fra 1960-tallets sosialdemokratiske Norge til noe som ligner på dagens virkelighet. Endringen kan oppsummeres i to frihetsbølger: Sekstiåtternes studentopprør og åttiårenes høyrebølge.¹⁰

En vanlig betegnelse på den nye sosialdemokratiske politikken internasjonalt er Anthony Giddens begrep «den tredje vei», som betegnet sosialdemokrater som la større vekt på mulighetslikhet, mer veldrevne offentlige tjenester, et godt utdanningssystem og progressiv beskatning. Sosialdemokratiske partier i Europa satset etter hvert også mer på en stat for sosial investering, der man skulle styrke menneskenes forutsetninger for å delta, og ikke bare komme til unnsetning når noen falt utenfor, mer rettet mot likhet i muligheter enn likhet i resultater.

Men sosialdemokratiets frihetsideologi har alltid en kjerne av kollektivismen i seg. Man sier frihet hit, men ikke lenger. I praktisk politikk viser dette seg ofte gjennom et valg av løsninger eller bruk av virkemidler som ikke tar hensyn til ønsker om eller behov for valgfrihet og selvbestemmelse. Sett med borgerlige øyne er valgfrihet et gode i seg selv, fordi muligheten til å velge hvordan man vil leve sitt liv, er viktig. Politikere som sørger for innbyggernes valgfrihet, viser respekt for borgernes evne til å velge selv og tolererer forskjellige løsninger. En sosialdemokratisk frihet vil sjelden vektlegge valgfriheten høyest.

Både borgerlige og sosialdemokrater står overfor dilemmaer knyttet til reguleringen av privatsfæren, men sosialdemokrater er oftere tilbøyelige til å ville begrense friheten for å unngå ulikheter. Forskjellen mellom liberale og sosialdemokrater sees ofte ved at de vektlegger «like muligheter» og «reelle muligheter» forskjellig. I Nikolai Brandal, Øyvind Bratberg og Dag Einar Thorsens innføringsbok om sosialdemokratiets fortid, nåtid og fremtid i et norsk perspektiv, blir den sosialdemokratiske selvforståelsen tydelig, som her: «Sosial urettferdighet og store økonomiske forskjeller er og har alltid vært en kilde til ufrihet som best kan bekjempes med fellesskapsløsninger.»¹¹ Sosialdemokratene har, ut fra deres synspunkt, den «riktige» måten å tenke frihet og fellesskap på, med sin basis i sosialdemokratiets styringsoptimisme og en mer instrumentell forståelse av forholdet mellom stat og samfunn enn borgerlige partier har.

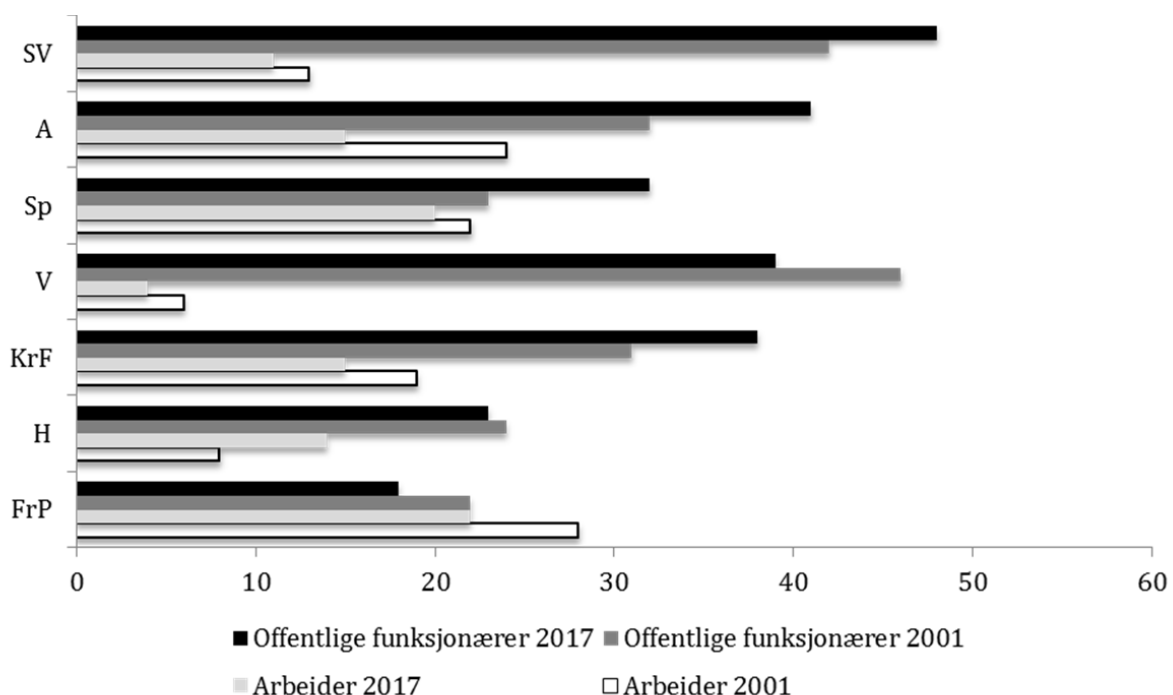
Velgere, oppslutning og fagbevegelsen

En oversikt over oppslutningen til sosialdemokratiske partier i Danmark, Norge og Sverige viser at partiene hadde 40 prosent eller mer av velgermassen i de første 20 årene etter annen verdenskrig. Danskene lå lavest med høyeste oppslutning på 42,1 prosent, mens svenskene lå høyest med en toppnotering på 50,1 prosent så sent som i 1968. Arbeiderpartiet hadde sin høyeste oppslutning i 1957 med 48,3 prosent.¹² I dag har Arbeiderpartiet i overkant av 30 prosent av stemmene i Norge,

mens det danske Socialdemokratiet har rundt 25 prosent oppslutning. Socialdemokraterna i Sverige har omtrent samme oppslutning som Arbeiderpartiet. I forhold til sine europeiske søsterpartier ligger de skandinaviske partiene godt an. Det tyske sosialdemokratiske partiet har falt til under 25 prosent på nasjonale meningsmålinger, og de franske sosialdemokratene er nærmest marginalisert. Bare britiske Labour ser ut til å ha fått økt støtte i det siste. Ved valget 8. juni 2017 fikk Labour sin største fremgang siden forrige valg etter andre verdenskrig og økte antall mandater i det britiske underhuset for første gang siden 1997.¹³

Sosialdemokratiske partier i Skandinavia ble til for arbeidere i privat sektor. I dag er kjernevelgerne høyt utdannede arbeidstakere i offentlig sektor. I Norge, for eksempel, ser vi av figur 1 at andelen av Arbeiderpartiets velgere som er arbeidere, har gått ned fra 24 prosent ved stortingsvalget i 2001 til 15 prosent ved stortingsvalget i 2013, mens andelen offentlige funksjonærer har gått opp fra 24 prosent til 41 prosent. Det er bare SV som har en større prosentandel offentlige funksjonærer blant sine velgere, med 48 prosent i 2013. Arbeidernes parti er Fremskrittspartiet. I 2001 utgjorde de 28 prosent av partiets velgere, og i 2013 22 prosent. Bare 18 prosent av velgerne til Frp i 2013 var offentlige funksjonærer. At offentlig ansatte er blitt kjernevelgere for sosialdemokratiske partier passer kanskje godt med en politikk som tilsier at oppgaver først og fremst skal løses av offentlig sektor. Vi ser det samme mønsteret i Sverige og Danmark.

Figur 1 Partipreferanser for arbeidere og offentlige funksjonærer 2001 og 2013 (prosent) *

* De andre yrkesgruppene i SSBs definisjon er private funksjonærer, bønder/fiskere, selvstendige ellers, studenter/elver og andre (eks. pensjonister).

Kilde: Øyvind Kleven, Bernt Aardal, Johannes Bergh, Stine Hesstvedt og Ådne Hindenes: Valgundersøkelsen 2013 Dokumentasjons- og tabellrapport. Notater 2015/29 (Oslo: Statistisk sentralbyrå, 2015).

Danmark, Norge og Sverige er de landene i OECD-området som har den høyeste andelen sysselsatte i offentlig sektor, og det er i offentlig sektor organisasjonsgraden i de tre landene er høyest. Ifølge forskningsstiftelsen Fafo var 80 prosent av lønnstakerne i offentlig sektor i Norge fagorganisert i 2016, mens tilsvarende tall for privat sektor var 38 prosent. Oppslutningen om fagbevegelsen har falt de siste tiårene, men med en organisasjonsgrad på 68 prosent i Sverige, 67 prosent i Danmark og 52 prosent i Norge (tall fra 2013), er dette en maktfaktor som fremdeles må tas med i analysen av de sosialdemokratiske partiene.¹⁴

Som vi ser av figur 1, hadde Frp allerede i 2001 prosentvis flere arbeiderklassevelgere enn Arbeiderpartiet, og i 2013 er forskjellen blitt enda større. I et lengre perspektiv har arbeidernes oppslutning om Arbeiderpartiet falt fra over to tredjedeler på slutten av 1960-tallet til 40 prosent ved valget i 2005. Frp hadde den største andelen ufaglærte arbeidere ved dette valget. Tendensen er den samme, men gjerne sterkere, i andre europeiske land, noe som også viser seg i den totale oppslutningen om de sosialdemokratiske partiene. Det er ofte de nye høyrepartiene i Europa som i dag er partiene for den tradisjonelle arbeiderklassevelgeren.

Selv om den sosialdemokratiske velgeren ikke lenger er industriarbeider, er fagforeningstilknytningen og retorikken beholdt av sosialdemokratene. I Norge er det fremdeles tette bånd mellom Arbeiderpartiet og LO, og retorikken henger igjen i en forståelse av at arbeiderne er industriarbeidere.¹⁵ I mange vestlige land er fagforeningsdeltakelsen synkende, samtidig som de tradisjonelle industriarbeidsplassene forsvinner.

Sosialdemokratiske partier har tradisjonelt ønsket en stor stat og dermed bevilget mye penger til offentlig forbruk, selv om det nå er vanskelig å se forskjell på borgerlige og sosialdemokratiske partier når det gjelder prioriteringer i budsjettene som vedtas. Men fordi mange sosialdemokratiske partier, særlig i Skandinavia, etter hvert har sine store velgergrupper i offentlig sektor, vil presset for å bevilge penger og opprettholde offentlige arbeidsplasser, fortsatt være sterkt.

Tatt igjen av virkeligheten?

I Norge har verken finanskrisen, globalisering eller den akutte flyktnings situasjonen ført til store problemer for Arbeiderpartiet. Oljeøkonomien har antagelig medvirket til å holde sosialdemokratiet i Norge mer flytende enn i mange andre land. Våre naboland har hatt en annen hverdag uten oljepenger og, for Sveriges del, med svært mange asylsøkere. Ser vi dette i et 25-års perspektiv, har også svensker og dansker måttet prioritere og reformere velferdsordninger i større grad enn Norge har måttet. I årene som kommer, vil det måtte skje endringer også i Norge. Oljeøkonomien varer ikke evig, og realitetene som allerede gjelder for våre europeiske naboer, vil også gjøre seg mer gjeldende her.

Den norske modellen, eller den nordiske modellen, har sikret sosial ro gjennom institusjonelle ordninger og fellesarenaer hvor partene i arbeidslivet har kunnet samarbeide, og hvor de har hatt innflytelse på utformingen av den offentlige politikken. De skandinaviske sosialdemokratiske partiene har vært ganske næringsvennlige. Men når mange av sosialdemokratiets velgere nå arbeider i

offentlig sektor, kan det være at sosialdemokratene blir mindre opptatt av det private næringslivets kår.

Utfordringene

Det er særlig to utfordringer de sosialdemokratiske partiene står overfor fremover. Hvordan skal de takle lavere økonomisk vekst, og hvordan skal de takle økt migrasjon? Begge deler legger press på arbeidsmarkedet, særlig for arbeidstakere som har lav kompetanse, og på velferdsstaten. For et sosialdemokratisk parti, som har røtter i internasjonal solidaritet med arbeiderklassen, er dette et stort dilemma.

Velgerne til sosialdemokratene kommer, som nevnt, i stor grad fra offentlig sektor. Det som kjenner disse, er at de har arbeidsplasser som ikke er truet av konkurranse og i liten grad av nedskjæringer. I land med stor offentlig tjenesteyting er basen for sosialdemokratiske velgere stor. Globaliseringen er ikke truende, lønns- og pensjonsvilkår forhandles av sterke fagforeninger, og organiseringsgraden er høy. Men også offentlig sektor vil gradvis bli stilt overfor økte krav om produktivitetsforbedringer og effektivisering.

Innvandring representerer kanskje den største utfordringen for sosialdemokratene. Andre partier har større legitimitet på innvandringsfeltet. I store deler av Europa har dette ført til at velgeropplutningen til sosialdemokratiet er historisk lav, og at velgerne har gått til høyrepopulistiske partier.

Arbeideren var utgangspunktet for sosialdemokratiet, og det hadde solidaritet som utgangspunkt, også over landegrensene. Med høy arbeids- og asylinnvandring blir denne solidariteten satt på prøve. Den økte konkurransen om arbeidsplassene, og presset på velferdsstatens bærekraft, blir sett på som utrygt og skremmende.

Andre påpeker en annen stor utfordring, nemlig den økende avstanden mellom dem som representerer sosialdemokratiet, og de som skal representeres, mellom *eliten* og *folket*. I et intervju i Morgenbladet sier forfatteren av boken *Hva er populisme?*, den tyske professoren Jan-Werner Müller:

Hvis man følger min definisjon, handler populisme nemlig til syvende og sist om identitets-politikk: Populister vil alltid forsøke å definere hvem «folket» egentlig er, hvem som hører hjemme, hvem som ikke hører hjemme...Populister vil hevde de sitter på et slags moralsk monopol på å kunne representere det virkelige folket.¹⁶

Høyrepopulistiske partier er en utfordring for liberale demokratier, men kanskje særlig for sosialdemokratiske partier. For det første utfordrer disse partiene sosialdemokratiske kjerneverdier på tradisjonelle sosialdemokratiske politikkområder, for det andre appellerer de til tradisjonelle arbeiderklassevelgere, og for det tredje er de med på å muliggjøre sentrum-høyre-regjeringer, fordi de stjeler velgere fra sosialdemokratiske partier, støtter mindretallsregjeringer på høyresiden eller

deltar i dem.¹⁷ Men de er også utfordrende for liberale partier, for, ifølge Müller, er det aller viktigste ved populistene at de er motstandere av pluralisme.¹⁸

Lavere arbeidstakerorganisering og store endringer i arbeidsmarkedene er en tredje utfordring. I Norge er forholdet mellom det sosialdemokratiske partiet og de mest sentrale arbeidstakerorganisasjonene fremdeles sterkt. Organisasjonsgraden er, som vi har sett, høy i internasjonal sammenheng, men endringer i arbeidsmarkedet, som følge av teknologiske endringer, vil også påvirke Norge. ⁹ Sosialdemokratisk politikk som tar utgangspunkt i vanlig fast arbeid, med tariffavtaler og rettigheter, vil kunne bli vanskeligere å føre, dersom det vanlige, faste arbeidet blir mindre vanlig. Det kan være en utfordring for organisasjonene og for sosialdemokrater å takle mangfold i arbeidslivet, ulike arbeidsformer, arbeidstider og arbeidstilknytninger.

For noen år siden publiserte forskningsstiftelsen Fafo den siste rapporten i forskningsprosjektet NordMod. Den omhandler utfordringene for den nordiske modellen, og særlig for arbeiderbevegelsen. Konklusjonene og bekymringene for den nordiske modellen og fagforeningsopplutningen fremover gir en pekepinn om hvordan sosialdemokrater selv oppfatter situasjonen. I en situasjon med lavere opplutning om fagforeningene og med befolkninger som er stadig mindre homogene og er vant til valgfrihet på mange områder, får arbeidsorganiseringen og trepartssamarbeidet utfordringer, mens offentlig tjenesteyting møter krav som kan bli krevende å innfri.

Sosialdemokratiets fremtid er avhengig av at arbeidstakerorganisasjonene evner å være relevante for fremtidige arbeidstakere. Forfatterne av boken *Sosialdemokratiet* er inne på det samme: "Synkende medlemstall og svekket partidemokrati er nemlig et spesielt alvorlig problem for sosialdemokratiske partier. Drømmen om massepartiet har tradisjonelt vært utgangspunktet for sosialdemokratisk politikk."²⁰

I fremtiden vil det bli viktigere å takle global konkurranse; konkurranse i næringslivet, konkurranse mellom arbeidstakere og konkurranse innad i land mellom offentlig og privat tjenesteyting. Konkurransen oppfattes alltid som en trussel, dersom man sitter i en monopolsituasjon, en sterk maktposisjon eller i en beskyttet posisjon. Men konkurranse kan være bra for borgernes valgmuligheter, både som arbeidstakere og som konsumenter, og for innovasjon og utvikling av gode tjenester.

Gått ut på dato?

Hvor går sosialdemokratiet? Er det gått ut på dato, og hvor lenge er Norge *annerledeslandet* med et stort sosialdemokratisk parti?

Politikk handler om å forstå samfunnsutviklingen. Partier får politisk makt, dersom de politiske løsningene de presenterer, svarer på utfordringene og er troverdige, og dersom de har en verdimeisig forankring. Er den ideologiske skillelinjen mellom høyre og venstre i ferd med å bryte sammen, og hva vil i så fall overta? Det er flere som nå påpeker at den politiske aksene som går mellom det

nasjonale og det internasjonale eller globale, eller mellom det som gjerne karakteriseres som en åpen eller en lukket holdning til omverdenen, igjen er blitt mer sentral.

John Harris avslutter sin artikkel *“Does the left have a future”* i *The Guardian* med følgende utsagn: *“Ingen partier kan eksistere for alltid. Politiske tradisjoner kan forvitte, og noen kan innta nye former eller rett og slett utslettes.”*²¹ Politiske partier reflekterer sine samfunn og de verdiene og prioriteringene som er viktige. Når samfunn endres, endres også politiske partier. Sosialdemokratiske partier har tradisjonelt utgjort en viktig del av det som kalles et bredt politisk sentrum. Forsvinner tyngdepunktet i sentrum, kan ytterfløyer komme til å bli sterkere. En ting er å takle politisk uenighet i et bredt sentrum, noe annet er å takle uenighet mellom politiske ytterpunkter. Det første er klart å foretrekke.

Forfatter: Notatet er skrevet av Mathilde Fasting, siviløkonom og idéhistoriker i Civita.

Civita er en liberal tankesmie som gjennom sitt arbeid skal bidra til økt kunnskap og oppslutning om liberale verdier, institusjoner og løsninger, for å fremme en samfunnsutvikling basert på respekt for individets frihet og personlige ansvar. Civita er uavhengig av politiske parter, interesseorganisasjoner og egentlige myndigheter. Den enkelte publikasjons forfatter(e) står for alle utredninger, konklusjoner og anbefalinger, og disse analysene deles ikke nødvendigvis av andre ansatte, ledelse, styre eller bidragsytere. Skulle feil eller mangler oppdages, ville vi sette stor pris på tilbakemelding, slik at vi kan rette opp eller justere.

Ta kontakt med forfatteren på mathilde@civita.no eller civita@civita.no

Sluttnoter

1 Francis Sejersted, *Sosialdemokratiets tidsalder: Norge og Sverige i det 20. Århundre* (Oslo: Pax forlag, 2005).

2 Se Sejersted, *Sosialdemokratiets tidsalder*, og artikkelen *“Frihetsrevolusjonen”* i *Nytt norsk tidsskrift*, nr.3, 2007.

3 Rune Gerhardsen i *Syn og Segn* i 1969, sitert i Seip, *Veiene til velferdsstaten*.

4 Se blant annet Mathilde Fasting, Marius Doksheim og Eirik Vatnøy, *Den norske velferden* (Oslo: Civita, 2011).

5 Nikolai Brandal, Øyvind Bratberg og Dag Einar Thorsen, *Sosialdemokratiet* (Oslo: Universitetsforlaget, 2011), 20.

6 Brandal, Bratberg og Thorsen, *Sosialdemokratiet*, 8.

7 Hans Keman, *“Third Ways and Social Democracy: The Right Way to Go?”* i *British Journal of Political Science*, vol. 41, nr. 03, Juli 2011, 671–680.

8 Se mer om frihetsdebatten og nyliberalisme i Fasting, *Valgfrihet*, deler av dette avsnittet er hentet derfra.

9 Dette er utdypet og beskrevet i Mathilde Fasting, *Valgfrihet* (Oslo: Civita, 2013).

10 Fasting, *Valgfrihet*.

- 11 Nikolai Brandal, Øyvind Bratberg og Dag Einar Thorsen, *Sosialdemokratiet* (Oslo: Universitetsforlaget, 2011).
- 12 Lauri Karvonen og Jan Sundberg (red.), *Social Democracy in Transition: Northern, Southern and Eastern Europe* (Aldershot: Dartmouth Publishing Company, 1991), 164.
- 13 Rajev Ayal: «"Permanent campaign mode": Jeremy Corbyn lays plans for Labour victory». The Guardian 13. Juni 2017. Lastet ned 15. Juni 2017: <https://www.theguardian.com/politics/2017/jun/13/permanent-campaign-mode-jeremy-corbyn-lays-plans-for-labour-victory>.
- 14 Tallene er hentet fra nettsiden arbeidslivet.no, som presenterer data fra blant andre Forskningsstiftelsen Fafo og OECD. Lastet ned 27.06.2017: <http://www.arbeidslivet.no/Lonn/Fagorganisering/Organisasjonsgrad-og-tariffavtaledekning/>
- 15 Se blant annet Eirik Vatnøy, *Velferden og dens fiender* (Oslo: Civita, 2011).
- 16 Jan-Werner Müller intervjuet av Simen Ekern, "Myter om folk flest", Morgenbladet 14.10.2016
- 17 Tim Bale et al. "If You Can't Beat Them, Join Them? Explaining Social Democratic Responses to the Challenge from the Populist Radical Right in Western Europe" i *Political Studies*, nr. 10, 2010, 410–426.
_783 Political Studies, vol
- 18 Morgenbladet, 14.10.2016.
- 19 For en kort oppsummering, se Mathilde Fasting (red.) *Trender* (Oslo: Civita, 2016).
- 20 Brandal, Bratberg og Thorsen, *Sosialdemokratiet*.
- 21 John Harris, "Does the left have a future" i *The Guardian*, 6.9.2016, <https://www.theguardian.com/politics/2016/sep/06/does-the-left-have-a-future>

Arbeiderpartier uten arbeidere

Bård Larsen, historiker i Civita

Tidligere leder av Sosialistisk Ungdom, Andreas Halse, skrev i en kommentar i Aftenposten om en politisk korrekt venstreside som ser ned på arbeiderklassen og arbeiderklassens mangel på kulturell kapital. For å se dette på nært hold foreslo Halse å dra på et møte til «venstre i politikken» og skryte av amerikanske biler, Paradise Hotel eller Pizza Grandiosa på julaften, og beskrev "det overraskende suset som går gjennom rommet i det noen nevner at de bare har fagbrev."¹ Da det danske Socialistisk Folkeparti (søsterpartiet til norske SV) aktivt forsøkte å henvende seg til tradisjonelle arbeidere, ble de foraktfullt kalt for "arbeiderister" og motarbeidet i eget parti, skriver Halse. Ambisjonen om å gjøre SF til en bred lønnsarbeiderbevegelse ble oppgitt, og partiet falt tilbake på identitetspolitikk og miljø saker.

At venstreradikale partier først og fremst er partier for middelklassen, akademikere og urban ungdom, er ikke noe nytt. Litt fleipete formulert har radikale snakket på vegne av sosiale klasser de selv ikke tilhører, og som til dels forakter dem, om "... en voksende middelklasse som ikke lenger ser noen arbeiderklasse. Selv ikke når den vasker ens gulv, passer ens barn eller tar imot ens penger i kassa", for å sitere Kjetil Rolness.² De mente vanlige mennesker ikke evnet å orientere seg i verden, fordi kapitalismen fremmedgjorde dem, distanserte dem fra makten og dopet dem ned med materielle goder. Vanlige arbeidsfolk maktet ikke å trenge gjennom tanketåken og nærme seg "virkeligheten", kjent som hovedmotsetningen mellom arbeid og kapital.

Fra slutten av sekstitallet av orienterte mange på venstresiden seg mot "Den tredje verden", fordi den europeiske arbeiderklassen ikke lenger var å regne med. Etter Berlin-murens fall i 1989, og med den økende globaliseringen de siste tiårene, har mye av interessen på venstresiden forflyttet seg fra klasseperspektiver til identitetspolitikk, multikulturalisme og miljø. Sosialdemokratiet har ikke vært helt upåvirket av denne utviklingen.

Litt forenklet kan det sies at sosialdemokratiet fungerte i mer homogene samfunn der det var enighet om verdispørsmål, der fordeling av ressursene var et langt mer oversiktlig spørsmål, og der arbeiderbevegelsen og borgerligheten utgjorde klare ideologiske alternativer. Det gamle sosialdemokratiet henvendte seg i hovedsak til en arbeiderklasse som en ganske klart definert velgergruppe. I dag er hele konseptet arbeiderklasse blitt flytende, fordi industriyrkene er i ferd med å forsvinne, og arbeidsmarkedet er svært sammensatt. I tillegg er nedgangen i andelen fagorganiserte blant lønntakere dramatisk i de fleste europeiske land. Sosialdemokratiet søker velgere i et mylder av forskjellige sosiale, kulturelle og etniske grupper. De tidligere kjernevelgerne, blant de med lavest utdanning og inntekt, har ikke alltid inntrykk av at sosialdemokratene taler deres sak.

De fire anti-meningene

En europeisk spørreundersøkelse foretatt av britiske YouGov i oktober 2016, viser at rundt halvparten av den voksne befolkningen i Europa deler synspunkter som av instituttet omtales som "autoritær populisme".³ Respondentene delte et felles sett av meninger som innbefattet fire punkter: Anti-migrasjon, mistillit til grunnleggende menneskerettigheter, sterk motstand mot EU og dets institusjoner samt proteksjonisme. Holdningsundersøkelser er nesten med nødvendighet metodologisk utfordrende og uklare, særlig fordi det er vanskelig å avgrense glidning mot det radikale, i dette tilfellet å kunne skille mellom moderat innvandringskritikk og innvandringsfiendtlighet, eller å skille EU-kritikk fra EU-motstand. Funnene viser for eksempel at respondentene som sympatiserer med autoritære populisters enkeltstandpunkter, stemmer på liberale, konservative eller sosialdemokratiske partier i større grad enn på populistiske partier. Likevel er YouGovs undersøkelse en rimelig indikator på en økende dragning mot en mindre liberal trend i Europa, samt at de etablerte partiene i større eller mindre grad er i utakt med store deler av befolkningen, også med egne velgere.

Statsviteren Cas Mudde har uttalt at en betydelig del av den europeiske befolkningen er "nativister", altså klart negative til flerkultur: "De ønsker partier som er nativister, og den eneste måten å vinne mange av disse velgerne tilbake på, er egentlig ved å bevege seg mot den radikale høyresiden, eller i det minste lettutgaven av den."⁴

De etablerte partiene er altså i en knipe. Hvis identitetspolitikk og innvandring er den viktigste føringen for den sterke nasjonale høyredreiningen i Europa og USA, hvordan skal sosialdemokrater, liberale og konservative orientere seg i dette landskapet, uten å miste makt eller integritet? Om de ikke justerer kurs i nasjonalistisk retning i spørsmål om innvandring, kan de miste makt. Om de justerer seg, kan de miste integritet. De som sliter mest i dette landskapet, er likevel den moderate venstresiden, som er på vikende front i nesten alle europeiske land.

Redusert oppslutning og forsømte fanesaker

Ifølge tall fra London School of Economics har oppslutningen om sosialdemokratiet i Europa falt fra 31 til 21 prosent siden 1980-tallet.⁵ Norge, Sverige og Danmark opplever ikke den samme dramatiske nedgangen, mye fordi oppslutningen i utgangspunktet nærmest har vært hegemonisk.

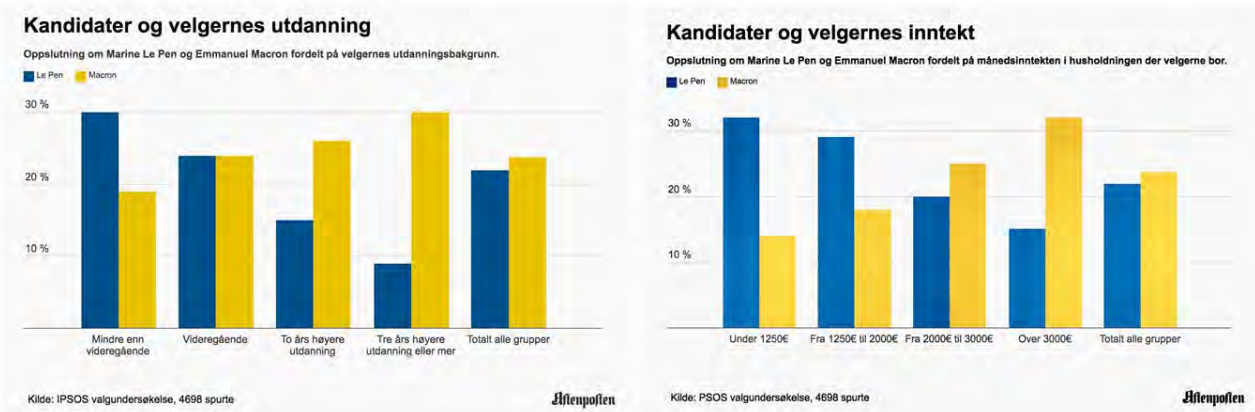

(Graf hentet fra Aftenposten, 16.3.17. Kilde: Simon Hix, LSE 2017)

I 2016 tapte sosialdemokratiske partier 12 av 18 valg, og de var på den tapende siden av både Brexit og den italienske folkeavstemningen om endring av grunnloven. I det nederlandske valget i 2017 fikk sosialdemokratene 5,7 prosent av stemmene, mot 25 prosent i forrige valg.⁶ Første runde av det franske presidentvalget i april 2017, der den sosialdemokratiske kandidaten Benoît Hamon fikk 6,3 prosent av stemmene, kunne ikke tolkes på annen måte enn en total mistillitserklæring overfor den sittende sosialdemokratiske presidenten, Francois Hollande. Unntaket fra den nedadgående utviklingen for sosialdemokratiet så en stund ut til å være den nyvalgte lederen av de tyske sosialdemokratene (SPD), Martin Schulz, som like etter landsmøtet våren 2017 lå jevnt med Angela Merkel på meningsmålingene. Men begeistringen har foreløpig vist seg kortvarig. Meningsmålingene går nedover, og i mai gikk SPD på et forsmedelig tap mot CDU i den ellers så røde delstaten Nordrhein-Westfalen. Her gjorde i tillegg høyrepopulistiske Alternativ für Deutschland (AfD) et godt valg. Avisen Die Welt skrev dagen etter at SPD risikerer sitt verste resultat siden 1947 når tyskerne går til valgurnene i september.⁷

Venstresiden er ganske ensidig opptatt av økonomisk ulikhet og "høyrepolitikk" som årsak til nasjonalismebølgen. Gjennomgangsmelodien er at en sterk velferdsstat er bedre rustet til å stå i mot høyrepopulismen. Ser vi til Norge, virker dette plausibelt. Økonomi og velferd er selvsagt en del av helhetsbildet, men kanskje også på en annen måte enn venstresiden ønsker å tro. Problemet er at økonomi og velferd ikke nødvendigvis er den største driveren for det som opptar den europeiske arbeiderklassen. Ser vi for eksempel til den multikulturelle velferdsstaten Sverige, er bildet et ganske annet, med et av Europas mest reaksjonære populistpartier i sterk vekst. Et annet moment er at om det var misnøye med ulikhet og høyrepolitikk som motiverte velgerne, burde et slikt faktum logisk sett bety åpent mål for venstresiden.

Realiteten er at arbeiderklassen mange steder snur ryggen til arbeiderpartiene. I desember 2016 stemte 85 prosent av arbeiderne på høyrepopulisten Norbert Hofer i Østerrike.⁸ I regionalvalget i Tyskland i mars 2016 samlet det høyrepopulistiske AfD 60 prosent av arbeiderstemmene.⁹ I Frankrike er tendensen den samme. I regionalvalget i 2015 stemte 43 prosent av arbeiderne på Front National, mens sosialdemokratene fikk 20 prosent i den samme velgergruppen.¹⁰ Grafene under, som er hentet fra Aftenposten (28.4.17), illustrerer den sosioøkonomiske sammensetningen av Le Pens velgere i første runde av presidentvalget i april 2017.¹¹

At så mange velgere går til høyrepopulistiske partier skyldes ikke bare fremmedfrykt. Alle politiske partier gjør lurt i å granske ganske komplekse årsaksforhold bak den nye høyrevinden, der kulturelle og sosioøkonomiske forhold er sammenvevet. Den overbyggende forestillingen i store velgergrupper er at økonomisk krise og arbeidsløshet skyldes et eliteprosjekt som har neglisjert "vanlige" borgere, der innvandringen er blitt dreiepunktet for denne misnøyen, ikke minst som uro over at velferdsstatens bærekraft er under press på grunn av migrasjon og lav sysselsetting blant migranter. Det er naturlig nok i lavinntektsgrupper i majoritetsbefolkningene – altså blant sosialdemokratiets kjernevelgere – at denne uroen er mest utbredt, der det også er langt flere mottakere av sosiale ytelser enn i andre inntektsgrupper. Men frykt for å miste sin fremtid, også for egne barn, er også sammenfallende med kulturelle forestillinger om at den nasjonale egenarten er truet. Her har sosialdemokratiet en særlig stor utfordring, ikke minst fordi så mange velgere oppfatter sosialdemokratiet som eliter og pådrivere for den utviklingen de liker så dårlig. Det ser ikke helt ut til at sosialdemokrater aksepterer det premisset; altså at de selv står som representanter for de elitene som har skapt den markedsliberalisme og EU-føderalisme som blir angrepet av populistene. Men her hjemme er altså kritikken knallhard fra venstrehold, der mye av kritikken mot europeiske eliter til forveksling ligner den som kommer fra høyrehold. For eksempel skrev den venstreradikale veteranen Ottar Brox i Klassekampen at "EU er planlagt og utbygd nettopp for å svekke arbeiderklassen."¹²

De politiske analysene fra sosialdemokrater går stort sett i samme retning: Store fanesaker, som arbeid og kamp mot ulikhet, er forsømt. Svein-Yngve Madssen, ansvarlig redaktør i LO-Aktuelt, mener at det europeiske sosialdemokratiet blir «straffet for å ha glemt sine sosialdemokratiske røtter.» Han etterlyser også et tydeligere norsk sosialdemokrati:

På Arbeiderpartiets hjemmeside kan du gjøre deg kjent med partiets politikk på to minutter. Det er ikke én eneste setning der som vil provosere noen andre partier. Det kunne like gjerne vært skrevet av regjeringspartiene eller Venstre. Hvor er ordene og engasjementet som viser at arbeiderbevegelsen har et helt annet mål for det norske samfunnet enn de borgerlige partiene?¹³

Madssen etterlyser et arbeiderparti med en klarere sosialdemokratisk politikk i samarbeid med LO. At Ap har blitt altfor markedsorientert er en utbredt oppfatning i deler av LO-systemet. Men ser vi på et land som Nederland, der sosialdemokratene (PvdA) gjorde et katastrofevalg i 2017, er kritikken fra innsiden vinklet ganske annerledes.

I artikkelen *Hvorfor har venstresiden latt seg fange av multikulturalisme?*, skrev René Cuperus, seniorforsker i den sosialdemokratiske tenketanken *Wiardi Beckman Foundation*, om en venstreside som de senere årene har malt seg opp i et identitetspolitisk hjørne: "Hvorfor har den kosmopolitiske, antipatriotiske venstresiden tabuisert og fornektet ideen om nasjonal identitet for majoritetsbefolkningen ('England og Holland eksisterer ikke'), mens de samtidig forsvaret aggressiv identitetspolitikk og 'multikultur' for ikke-vestlige minoriteter", skriver Cuperus.¹⁴ Slike forestillinger gir signaler til majoritetsbefolkningen som oppleves urovekkende: At majoritetskulturen i fremtiden bare vil være en av mange kulturer, mener Cuperus.

Spørsmålet sosialdemokrater må stille seg, sier Cuperus, er om multikulturalismen fører til mer eller mindre fellesskap. Leder utviklingen til "mindre ulikhet, mindre arbeidsløshet, mindre segregasjon, mindre ghettofisering, mindre kriminalitet, mindre kriminalitet og mindre frafall i skolen?" Cuperus er ikke særlig optimistisk på PvdAs vegne. Til Aftenposten uttalte han at partiet kan "bli så marginalisert at enhver ambisjon om å bygge broer mellom ulike grupper i samfunnet ikke lenger gir mening. Og da er selve sjelen til partiet borte ..." Så kan man selvsagt føye til at Nederland i langt større grad enn Norge har tradisjon for multikulturalisme.

Den lange reisen

Selv om pilene også peker nedover for de nordiske sosialdemokratene, er det foreløpig ikke snakk om velgerkrise. Men kanskje er det snakk om identitetskrise over tid, om vi ser historisk på det? Det norske arbeiderpartiet er interessant i så måte. I ideologisk og pragmatisk forstand har partiet foretatt en lengre reise enn andre partier i den bestående norske partifaunaen. På et knapt hundreår har partiet vært gjennom flere paradigmeskifter, hvorav minst to av dem er dramatiske. I årene rundt den russiske revolusjonen i 1917 var Arbeiderpartiet i praksis et kommunistparti, for så å være gjenstand for interne stridigheter, der ikke ubetydelige temaer som parlamentarisme var stridstema.

Arbeiderpartiets program på 1930-tallet var fremdeles eksplisitt revolusjonært. I motsetning til hos Kreml var likevel den dominerende forestilling blant sosialdemokrater at sosialismen skulle gjennomføres med fredelige midler, gjerne også gjennom parlamentarisme. Bruddet med Komintern (Den kommunistiske internasjonale) i 1923 innebar ikke at Arbeiderpartiet var "ferdig" med Sovjetunionen. I Arbeiderpartiet var det lenge et solid innslag av kommunister og andre med et labert forhold til det liberale demokratiet. Jacob Friis, som meldte seg ut av partiet og inn i NKP under kominternstriden, gikk tilbake til Arbeiderpartiet i 1936 og satt på Stortinget i perioden 1945-

53. I 1937, under Stalins terror, ga han ut boken "Trotskismen - en giftplante: Et motskrift". Friis var altså på dette tidspunkt stortingsmann for Arbeiderpartiet og boken var et flammende forsvar for Moskvaprosessene.

Etter krigen sto partiet lenge og vippet mellom Sovjet og vestmaktene når det gjaldt spørsmålet om alliansebygging i Europa. Etter det kommunistiske kuppet i Tsjekkoslovakia i 1948 tok den til da ganske sovjetvennlige Einar Gerhardsen et myndig oppgjør med krefter i og utenfor eget parti som sympatiserte med Sovjetunionen i den legendariske Kråkerøytalen.

Etterkrigstidens Arbeiderparti var sterkt preget av to forhold: Forlengelsen av krigsårenes rasjonaliserings- og planpolitikk, og en noe vag og uavklart sosialdemokratisk plattform med sterke kollektivistiske føringer. Partiet måtte i de første tiårene etter andre verdenskrig gjennom adskillige mutasjoner før vi fikk det vi kan kalle et liberalt innstilt sosialdemokrati. Arbeiderpartiet var suverene ved valg og fulle av dugnadshybris. Den folkelige gjenoppbyggingsfasen var som skapt for ivrige folkehjemsbyggere. Arbeidersanger ble produsert på løpende bånd, mange av dem russiske bolsjevikmarsjer med oversatt eller ny tekst.

Det er ikke uvanlig å trekke frem det såkalte [Bad Godesberg-programmet](#) – lansert av de tyske sosialdemokratene (SPD) i 1959 - som banebrytende. I dette programmet ble sosialdemokratiets endelige tilslutning til det liberale demokratiet proklamert. Her ble klasseretorikken og Karl Marx strøket til fordel for pragmatisme, sosialt orientert markedsøkonomi og individets rettigheter.

Sosialdemokratiets dreining mot parlamentarisme, pluralisme og maktfordeling forpliktet naturligvis. Teorien om historiens endemål ble forlatt, men ikke uten en viss ambivalens. Ideer om staten som et politisk verktøy og pådriver for en sosialdemokratisk stat sto lenge sterkt.

På slutten av 1970-tallet serverte partiideologen Einar Førde frasen om at «vi er alle sosialdemokratar». Utsagnet er interessant på flere måter. Førdes utsagn kom til i en brytningstid. 1980-tallet skulle ikke bare bety at vi fikk Willoch-regjering og høyrebølge i Europa og USA, men også en klar høyredreining i sosialdemokratiet.

Rune Slagstad har omtalt prosessen internt i Arbeiderpartiet på denne tiden som en "ideologisk modernisering".¹⁵ Det ble etter hvert åpnet for private løsninger der det ble ansett som hensiktsmessig, også på områder hvor dette ble sett som ideologisk helligbrøde på partiets venstrefløy.

Ifølge Slagstad slaktet Gro Harlem Brundtland "sosialdemokratiets hellige kyr", blant dem statsmonopolene. Jens Stoltenbergs første regjering (2000–2001) gjennomførte delprivatisering av statsbedriftene Statoil og Telenor.

Da sosialdemokratiet ikke lenger manifesterte den "røde" velferdsstaten – eller på en overbevisende måte kunne fortelle velgerne at dets fremste oppgave var å tjene arbeiderklassens interesser, falt litt av bunnen ut av det sosialdemokratiske prosjektet. Igjen står et parti med et noe mer formynderisk syn på statens oppgaver enn høyresiden, og som vil omfordele marginalt mer enn de borgerlige.

I den store sammenhengen er uenighet på Stortinget om statsbudsjett og velferdsordninger tuftet på symbolsk petimeterdissens, eller slik Kåre Willoch har presentert det: Ap har gått bort fra sin sosialistiske ideologi og tatt høyresidens liberale politikk og satt sitt navn på den.¹⁶

Bunnplankene blir ikke mindre ustøe av at dagens sosialdemokratiske lederskap bare unntaksvis kommer fra grasrota. Det er en utvikling som har foregått over lang tid. Selv om Gro Harlem Brundtland var datter av en Ap-statsråd og var aktiv i arbeiderbevegelsen fra barndommen av, kom hun fra en akademikerfamilie i Bærum og bosatte seg på Bygdøy. Jens Stoltenberg og Espen Barth Eide har omtrent den samme bakgrunnen og vokste opp på Oslo Vest. Videre skapte de såkalte direktørvennene til Jens en stund brudulje internt i Ap. Jens' "direktørvenner" besto blant annet av Ap-folk som Rune Bjerke (toppsjef i Hafslund, nå DNB), avdøde Siri Bjerke (den gang direktør i NHO), Hanne Harlem (direktør i Norsk Hydro, nå kommunerevisor i Oslo), Grete Faremo (toppsjef i Microsoft, nå visegeneralsekretær i FN) og Lisbeth Berg-Hansen (visepresident i NHO, nå stortingsrepresentant for Ap).

Under et ganske famøst Ap-representantskapsmøte i Folkets Hus i 2005, ble det uttrykt stor misnøye mot at Jens Stoltenberg luftet ideer om å innsette "frontfigurer i regjeringen som ikke oppfattes som ekte partifolk". Tillitsvalgte "var krystallklare på at Jens må velge folk som de mest typiske Ap-velgerne kan identifisere seg med". Venstrefløyen i Ap mente at Jonas Gahr Støre var sterkt medvirkende til høyredreining og markedstilpasset politikk under Stoltenbergs første regjering.¹⁷

Sentralt i striden sto Kristiania Forum, et lokallag av Ap på Oslo Vest, som av kritikerne ble omtalt som et elitenettverk. Etter sigende avholdt forumet møte på et utested i Oslo parallelt med representantskapsmøtet i Oslo Ap, noe som provoserte veldig. Bekymringen var at tidligere statsråder fra den første Stoltenberg-regjeringen, som senere gikk til toppstillinger i næringslivet, ville komme tilbake i regjering. "Jeg gjør Haakon Lies råd til Jens til mitt eget: Ikke få med deg en eneste privatiseringskåt statsråd i regjeringen", sa partiveteran Idar Eliassen.

Sett utenfra, altså med ståsted et annet sted enn i Ap, fremstår kanskje denne kringelen som konstruert og merkverdig. Hva er galt med erfaring fra det sivile samfunn, gjerne fra næringslivet? Men ser vi ideologisk og historisk på det, er det åpenbart at overgangen fra renheklet arbeiderbevegelse til en organisasjon der tillitsvalgte i stadig større grad ubesværet kan hoppe fra parti til næringsliv (like opp til toppen av "erkefienden" NHO) og tilbake, er noe av et kvantesprang. Å kommunisere det solidariske egalitære fellesskapet er en vanskeligere pedagogisk oppgave når det politiske lederskapet lever helt andre liv, sosialt og økonomisk, enn arbeiderklassen, og utad kommuniserer urban suksess.

Det er ganske symptomatisk at Olof Palme, som kom fra en svært rik familie, flyttet inn i rekkehus da han ble partileder, mens dagens Ap-leder kommer fra overklassen, har arvet mangfoldige millioner og bor på beste vestkant. De senere årene har kritikken haglet mot nordiske partilederskap, etter samme mønster som i Norge. I Sverige ble den tidligere statsministeren Göran Persson anklaget for skattesnusk og kritisert for sin jålete livsførsel. I Danmark fikk statsminister Helle Thorning-Schmidt økenavnet Gucci-Helle, for sin eksklusive klesstil, etter sigende et kallenavn med utspring hos partifeller til venstre. Frankrikes forrige president, sosialdemokraten Francois Hollande, har

fått voldsom pepper for sine skyhøye frisørregninger, mens det britiske arbeiderpartiets forrige leder, Ed Miliband, ble hundset i engelske medier for sitt 30-millionerkronershus.

Selv om Jonas Gahr Støre og Ap-landsmøtet i 2017 vedtok å øke skattefradraget for fagforeningskontingenten, er det liten tvil om at Arbeiderpartiet mer enn tidligere søker en maktkonstellasjon i sentrum. Selvsagt har dette også strategiske årsaker, men det er heller ingen tvil om at partiet nå, om enn med ustøe skritt, tar steget inn i et nytt paradigmeskifte, til en formalisert bekreftelse som sentrumparti. Støres utslørte flørt med KrFs partileder, Knut Arild Hareide, i landsmøtetalen i 2017 er illustrerende i så måte.¹⁸ Og det gjenspeiles ikke minst i tankesmien Agendas *raison d'être*: Samling i sentrum, der "de beste løsningene i norsk politikk, finnes i skjæringspunktet mellom sentrum-venstre."¹⁹

Identitetspolitikk

Middelklassen og folk med høyere utdanning har per definisjon hatt en langt større grad av sosial mobilitet, og jevnt over et større innslag av kosmopolitiske kulturelle preferanser, enn arbeiderklassen. Ifølge Pierre Bourdieus teorier kan kulturell kapital veksles i sosial kapital, og gi tilgang til kretser man gjerne vil være en del av. De riktige meningene om dette og hint samt politisk, etisk og estetisk konsensus, fungerer som døråpnere for karriere og verdifulle sosiale kontakter. Men dette har vært kulturelle transaksjoner som i høy grad har gått over hodene på store deler av arbeiderklassen.

Litt forenklet kan vi si at hele det politiske etablissementet i Europa har undervurdert kulturens betydning vis-à-vis de politiske institusjonene, altså at kultur og identitet er mer konservativt, mens politikk og institusjoner er i stadig forandring. Kanskje har sosialdemokratiet har fått merke dette i større grad enn kosmopolitiske liberale og liberalkonservative.

Det moderne kosmopolitiske mennesket er på flere måter et sosialt og økonomisk overskudds-fenomen. Der middelklassens kultur har vært basert på globale artefakter, som litteratur, kunst og reiser til Paris og Roma, har arbeiderklassens (og distriktenes) kultur vært langt mer lokal (med unntak av sydenturer), stedbunden og sosioøkonomisk forankret. Med den nye høyrevinden har dette vist seg særlig potent. Troen på nasjon og tradisjon blant "vanlige" lønsmottakere har vist seg å ha større klangbunn enn mange har våget å forestille seg.

Det går en linje fra kulturelitenes forestillinger om det folkelige og "harry" til det sterke innslaget av bevisst kulturkamp på den populistiske høyresiden, rettet mot de samme elitene. Og her flettes altså kultur i snever betydning (kultursektoren) og kultur i vid betydning (nasjonal kultur) møysommelig sammen til et spørsmål om nasjonal karakter og egenart under press fra globalister, innvandringsprotagonister og overnasjonale prosjekter, der forhold som terror, islam og innvandring skrur konfliktnivået videre opp. Det er liten tvil om at den nasjonalistiske høyrepopulismens fremste driver er evnen til klar tale og til å "henge bjella på katten" (liberale eliter og islam). Høyrepopulismen stiller også sterkt i det som ofte har vært et sosialdemokratisk budskap, nemlig historien om hverdagssliterne, om «de som bygget landet» og den status de skal ha i samfunnet.

De etablerte partiene er på sin side ansvarlige for den politikk som føres, og kan derfor ikke tilby like forenklete virkelighetsbeskrivelser eller svar. Sosialdemokratiet har hatt minst av alle å stille opp med. Det er langt på vei er de samme "hverdagssliterne" – de som bar sosialdemokratene inn i regjeringskontorene, som nå får rapp på fingrene for å være smålige og reaksjonære. Blant de som i størst grad ikke ønsker en omskifting av den europeiske demografien, er det mange som også forestiller seg en kamp om ressursene og det kulturelle hegemoniet mellom nye og gamle landsmenn.

I valgkampen før valget i 2016 gikk Hillary Clinton høyt på banen med identitetspolitikk, men måtte se seg slått av Donald Trumps enda voldsommere identitetspolitikk. Det kan spekuleres i flere årsaker til Clintons nederlag, men den famøse uttalelsen om potensielle Trump-velgere som forkastelige (*deplorables*) var helt sikkert medvirkende. Demokratene og elitene i storbyene aner ikke stort om, eller er ikke interessert i, "vanlige" amerikaners sosiale, økonomiske og kulturelle liv. Clinton trodde hun ville vinne valget ved å appellere til minoriteter og liberale i storbyene. Det har vokst frem to svært ulike velgergrupper i USA, som ikke er i stand til å forstå hverandre, og som lever separate liv, mens konfliktnivået dem imellom bare øker.

Den virkelige hodepinen for den europeiske venstresiden er at store deler av den har lagt sin sjel i identitetspolitikk og mykere former for multikulturalisme. Legger vi til at mange arbeiderklassevelgere snur ryggen til sosialisme og sosialdemokrati, kan veien virke lang for å bygge opp ny giv og tillit i den tradisjonelle velgermassen. Inntrykket som fester seg, er en venstreside, ganske lik den i USA, som henvender seg til middelklassen, med middelklassens språk, dens verdensbilde og dens bekymringer, og som direkte eller indirekte belærer arbeiderklassen om dårlige holdninger. Til alt overmål er en lang rekke av de høyrenasjonalistiske partiene også velferdspartier, spunnet rundt det som er blitt omtalt som velferdssjåvinisme: Partier, som Front National i Frankrike, som er tilhengere av en sterk velferdsstat, men der innvandrere og flyktninger ikke skal ha krav på de samme rettighetene som den opprinnelige befolkningen.

Hovedbudskapet i høyrepopulistisk retorikk består ofte i å ta tilbake det som er gått tapt og å gi nasjonalstaten tilbake til majoritetsbefolkningen. De ynder å fremstille elitene som identitetspolitiske moralister på vegne av mange ulike minoriteter, men på bekostning av majoritetsbefolkningen. Det er en kritikk som rammer mange partier og bevegelser, men siden så mange i arbeiderklassen biter på det populistiske agnet, fremstår sosialdemokratiets fortid som arbeiderklassens parti som en særlig hemske. Men tar høyrepopulistene bare feil når de hevder dette?

I et mye omtalt essay i avisen The New York Times, *The End of Identity Liberalism*, skrev den liberale idéhistorikeren og forfatteren Mark Lilla om USA som en mangfoldighetskultur. På sitt beste er USA et foregangsland i sitt mangfoldige fellesskap, der liberale har vært promotører for å feire uensartethet. Det er et flott moralpedagogisk grep, mener Lilla, men samtidig er det et katastrofalt fundament for "demokratisk politikk i vår ideologiske tidsalder." Lilla mener at amerikansk liberalisme har henfalt til en tilstand av moralsk panikk, som kretser rundt rase (på amerikansk), kjønn og seksuell identitet, som forvrenger liberalismens budskap, hvis ideal er at individer ikke skal vurderes

kollektivt, etter gruppetilhørighet, og dermed står i veien for en liberal samlende kraft som er i stand til å regjere.²⁰

Mark Lilla har gode poenger. Ser vi på resultatet av det amerikanske presidentvalget i november 2016, stemte to tredjedeler av hvite amerikanere uten collegeutdannelse på Trump. 80 prosent av de evangeliske kristne stemte også på Trump.²¹ Samtidig kan ikke Clinton klandres for hele dette bildet, for det er åpenbart at republikanerne sto sterkt i dette velgersegmentet fra før. Det som forundrer, er heller at så mange lot være å stemme på Clinton.

Selv om Lilla også ser det positive i identitetsliberalismen, mener han altså at mange er blitt fiksert på grenselandet mellom mangfold og ulikhet, i den grad at den er blitt narsissistisk, uvitende om det som skjer utenfor egen gruppe eller grupper som det tales på vegne av, og ganske uinteressert i å nå ut til amerikanere i alle samfunnslag. Lillas budskap er egentlig ganske enkelt: At nasjonale fellesskap - i politisk forstand - ikke er funksjonsdyktige uten et felles sett av mål og verdier, eller solidaritet.

Foreløpig er det lite som tyder på at venstresiden (i amerikansk forstand) ønsker eller evner å dempe den retorikken Trumps velgermasse har lagt for hat, snarere tvert imot. Vi er muligens vitne til det som på fint heter kumulativ radikaliserings, der den ene parts forakt forsterker den andres forakt. Og hvorfor skulle man gi etter, hvorfor fire på prinsipper og moralske anskuelser man selv oppfatter som basale og fundamentalt rettferdige? Vil en innvandringsliberal akseptere en strengere innvandringspolitikk for husfredens skyld? Vil en dypt nasjonalkonservativ gå med på å dempe alarmismen for å roe gemyttene?

Den samme utviklingstrenden er påfallende i Europa, selv om de skandinaviske landene fremdeles er langt mer egalitære og har lavere konfliktnivå. Sosialdemokratene opplever langt på vei det samme som Clinton: En fremmedgjort arbeiderklasse som søker seg mot det nasjonale og identitære, til populistiske som fanger opp kulturell misnøye, til politikere som snakker deres språk og benytter seg av sosiale og kulturelle koder som de kjenner seg igjen i.

Det kan altså hevdes at den store oppslutningen om sosialdemokratiet i arbeiderklassen gjennom historien primært skyldes ideen om velferdsstat og sosial utjevning, men også at arbeiderklassen er, og har vært, langt mer konservativ når det gjelder spørsmål om nasjonen, tradisjoner, familieverdier, kultur og lokal forankring. Hvis forestillingen sprer seg om et vaklende velferdssystem, blir det nasjonale ankeret viktigere, og folk strømmer til partier som ikke bare hevder å være garantister for det nasjonale – men som i mange tilfeller også hevder å ville tilbakeføre velferdsstaten til majoritetssamfunnet. Det er ikke tilfeldig at de fleste nasjonalistiske populistpartiene har tillempt seg en slags pseudososialistisk økonomisk politikk.

Når sosialdemokrater analyserer kulturell misnøye og den nasjonale vendingen, er underteksten ofte sosioøkonomisk. Ifølge analysene er uroen velgerne uttrykker, et resultat av for lite sosialdemokrati. Likevel ligger sosialdemokratene nede for telling i de fleste europeiske land. Dette er takken, altså. Forklaringen de gir, er at velgerne flokker seg om høyrepopulister fordi de er frustrerte over ulikhet og høyrepolitikk, og ikke fordi velgerne genuint ønsker en annen politikk, eller har et annet syn på egen tilværelse enn sosialdemokratiets.

I realiteten er ikke dette stort annet enn å fortelle velgerne at de ikke vet sitt eget beste. Sosialdemokrater er selvsagt ikke alene om slike forestillinger. Det er et utbredt politikersyndrom. Men samtidig er ironien ganske tydelig, fordi sosialdemokratiet har sitt utspring i marxistisk teori, der tesen om falsk bevissthet, om basis (økonomiske strukturer) og overbygging (ideologi, kultur, religion etc.), er momentum. Det spørres om ikke mange velgere lenge har oppfattet sosialdemokrater som bedrevitere, som arrogante over hva vanlige folk (arbeidsfolk) tenker og ønsker. Sosialdemokratiet oppleves som eliter så gode som noen. Mange opplever sosialdemokratiet som arkitekter bak det europeiske fellesskapet mange velgere har snudd ryggen til.

Sosialdemokratiets nærmest enerådende forklaring på den voksende høyrepopulismen understøttes heller ikke av data. Syv av de åtte landene der høyrepopulister har gjort det best i siste års valg (blant annet Danmark, Sverige, Nederland og Østerrike) ligger bedre an enn gjennomsnittet i EU når det gjelder økonomisk likhet.²² At ulikhet bidrar til politisk misnøye er på den annen side ikke på noen måte irrelevant. Det er bare det at det også finnes ulike forklaringer på ulikhetens årsaker. Ifølge Statistisk sentralbyrå er økt innvandring fra fattige land den viktigste forklaringen på økningen i antall familier med lave inntekter.²³ Det er ingen grunn til å tro at det er særlig annerledes i andre europeiske land med høy, eller relativt høy, innvandring.

Slik sett stiller høyrepopulister sterkt når de hevder at dette er en utvikling den vanlige borgeren ikke har bedt om, og at det er den lavtlønnede majoritetsbefolkningen som i praksis må stå for de sosiale og økonomiske omkostningene ved innvandringen. I en kommentar i den tradisjonelt Ap-sympatiserende avisa Nordlys skrev politisk redaktør, Skjalg Fjellheim, at asylkrisen i 2015 virker "uendelig langt borte", og at deler av Arbeiderpartiet "befinner seg i en boble, der man gradvis har mistet kontakten med sine egne velgere. Og kanskje også norsk virkelighet".²⁴

Arbeiderpartiet vil så gjerne appellere til innvandrings skeptikere og innvandringsliberale på en og samme tid, vel vitende om at dette er velgergrupper det er vanskelig å forene. Landsmøtet i april 2017 vedtok til slutt et kobbelt med vage kompromisser, men også noen liberaliseringer. Fremskrittspartiet var selvsagt umiddelbart på ballen. Vedtakene ville føre til ny asyltilstrømning, mente de.²⁵

Alt er politikk

Sosialdemokratiet har aldri forstått kultur nedenfra, men har snarere forvaltet et instrumentelt kultursyn, der kulturen har vært ansett som et middel til å skape solidaritet i kampen for en ny virkelighet. Så sent som i 2010 pusset daværende kulturminister Anniken Huitfeldt støvet av den kulturelle formalismen, da hun la frem det kulturpolitiske credo at kulturen er et "instrument for å utjevne sosiale forskjeller".²⁶ I Arbeiderpartiets prinsippprogram for 1969-73 kunne vi lese at «kulturpolitikken må omfatte hele samfunnsmiljøet. Den må sees som en uatskillelig del av all politisk planlegging og handling og må føres fram gjennom allmennpolitikken og gjennomsyre den med sine mål, som er et rikere og mer meningsfylt liv. Ut fra denne målsetting blir kulturpolitikken også et redskap til å omforme samfunnet». Men denne forestillingen av kultur fikk aldri virkelig gjennomslag andre steder enn i arbeiderbevegelsens og Arbeiderpartiets egne organisasjoner.

Flere har omtalt Arbeiderpartiets forestillinger om å forme det solidariske mennesket som sosial ingeniørkunst, blant dem historikeren Kjetil Jacobsen. I *Kunstkritikk* skrev Jacobsen om sosialdemokratiets tillit til objektiv kunnskap om hva som er det gode liv og de rette kulturuttrykk, og at dette medførte tendenser til teknokrati, hvis formål var å skape det nye mennesket:

Sannheten er at Skandinavia i sosialdemokratiets gullalder var nær ved å realisere den samfunnsvisjonen som Jean-Jacques Rousseau stiller opp i *Samfunnspakten* (1762): Forbedring av samfunnet og mennesket gjennom vedvarende sosial ingeniørkunst, men der borgerne samtidig kontrollerer denne sosiale ingeniørkunsten gjennom deltakerdemokratiet, og slik *former sin egen forming*.²⁷

Den som har vokst opp i arbeiderbevegelsen, kjenner seg nok igjen i beskrivelsen av en rørsle med ganske særegne sosiale koder og et ganske innadvendt miljø, der man somme tider kunne leve ganske adskilte liv fra resten av det sivile samfunn. Å være del av arbeiderbevegelsen var et valg av livssyn, like mye som valg av politisk preferanse. Partifolket vokste opp i bevegelsen og gikk gradene fra barneorganisasjonen Framfylkingen, via Arbeidernes ungdomsfylking (AUF) til moderpartiet. Det var 1. mai som var selve høytidsdagen, og ikke den borgerlige 17. mai: "Arbeiderbevegelsen har alltid hatt sine egne sanger – en kostelig skatt. Arbeidersanger er en del av vår levende kultur. Og de viser vei mot framtidens mål", sa Einar Gerhardsen på den, i enkelte kretser, legendariske plata *Einar Gerhardsen presenterer arbeidersanger* fra 1972. De siste tiårene har Arbeiderpartiet i takt med tiden blitt en adskillig åpnere organisasjon, ikke minst har akademisering og kulturpluralisme ført til en mer fragmentert bevegelse.

Allerede på slutten av 1990-tallet begynte Arbeiderpartiet å nedmontere en del av sine egne kulturelle uttrykk, ikke minst sangtradisjonen. I 2005 kunne Dagbladet melde at *Internasjonalen* ikke lenger blir sunget på landsmøtet. Det var flaut, ble det sagt. Den følelsen er neppe blitt mindre etter at de fikk en partileder som aldri hadde satt sin fot i arbeiderbevegelsen før han i godt voksen alder ble fanget opp av partiet.

"Rousseaus betydning i Skandinavia, blant annet gjennom den såkalte kulturradikale kritikken av tradisjonen, er udiskutabel", skriver Kjetil Jacobsen.²⁸ Høyrepopulismen som brer om seg, er i store trekk en kulturalistisk (mot)reaksjon: For nasjonen og nasjonal kultur, mot elitene, for tradisjonelle verdier og kristen kulturarv. Og den har altså sitt hovednedslagspunkt i de sosiale lag som tidligere utgjorde grunnfjellet i den sosialdemokratiske bevegelsen. Fremskrittspartiet her hjemme er, i likhet med høyrepopulister ellers i Europa, godt klar over dette utviklingstrekket. Særlig Sylvi Listhaug fronter verdikonservativ tradisjonalisme, med tyngde på kristen kulturarv og det rotnorske. I slutten av april tordnet stortingsrepresentant Harald T. Nesvik mot Arbeiderpartiets vedtak om å innføre et tredje kjønn, og begrunnet motstanden med at "Gud skapte mann og kvinne".²⁹ Frp har fremdeles mye liberal økonomisk politikk i partiprogrammet, men utad dominerer ofte den verdikonservative retorikken. Og de får konkurranse av andre. Særlig Senterpartiets solide fremgang på meningsmålingene vinteren 2016–17 tyder på at det er en del å hente på å spinne tungt på det nasjonalkulturelle hjulet.

Sosialdemokratisk spagat

De svenske sosialdemokratene har stått klippefast på den multikulturelle åpenhetspolitikken. Sammenligner vi derimot med de danske sosialdemokratene, står paradoksene i kø. De svenske og danske sosialdemokratene er knapt sammenlignbare i innvandringsspørsmål (og da interessant at utviklingen i oppslutning ikke er så ulik – et tegn på at også innvandringens betydning kan overdrives?).

En heftig ordveksling mellom David Rehling og Henrik Sass Larsen gir oss et innblikk i en rå kulturkamp. Kulturradikaleren Rehling, som tidligere var redaktør for venstreorienterte *Politiken*, anklaget sosialdemokratene for å ha oppgitt sin humanistiske fortid og for å ha kolportert høyrepopulismen. Sass Larsen, som er tidligere næringsminister og medlem av Folketinget, skrev et svar som ville fått norske sosialdemokrater til å hoppe i stolen: "Sosialdemokratiet står sterkt, fordi vi i motsetning til Rehling forstår danskenes motstand mot den masseinnvandring, som truer det velferdssamfunn, vi har bygget opp gjennom årtier." Folk stemmer mot den "massive innvandringen" fordi de verdsetter sin stat, sitt land, sitt språk og sin nasjonale identitet. Ifølge Sass Larsen kan sosialdemokratene i høyden klandres for at de tidligere har latt seg rive med av utopien: "At vi i dag setter foten ned og overtar rorpinnen fra folk, som har satt den vestlige verden på slingrende sivilisasjonskurs, er ikke uttrykk for avmakt. Det er uttrykk for at vi tar ansvar og styring."³⁰

Pussig nok retter Sass Larsen primært kanonene mot liberale og venstreorienterte kommentatorer, som om ikke også det europeiske sosialdemokratiet hører til det politiske etablissement som høyrepopulistene går i strupen på. Det er tross alt ikke så lenge siden de danske sosialdemokratene foretok en ganske synlig U-sving i innvandrings- og integreringspolitikken, da de kjente Dansk Folkeparti puste i nakken. Sass Larsen kunne også sett over kjølen, mot sin trossfelle Stefan Löfven.

Dagens europeiske sosialdemokrati har for lengst forlatt klasseperspektivet som et ideologisk grunnlag for analyse av interessekonflikt og endring. Det gir seg selv, all den tid sosialdemokratiet langt på vei er ledet av profesjonelle politikere med solid middelklassebakgrunn og høy utdanning.

Selv om grunnplanet i LO og andre europeiske landsorganisasjoner fremdeles har innslag av radikale, er den sosialistiske arven hos moderpartiene knapt sporbar i programmer eller praktisk politikk. Aps inneværende partiprogram rommer ikke en eneste referanse til arbeiderklassen eller sosialisme. Klasseanalyse er byttet ut med ulikhetsanalyser. Sosialdemokratene vil omfordele midler og ha litt større utjevning enn mange på høyresiden, men på måter som ikke forutsetter grunnleggende endring av samfunnsstrukturen. Bevegelsen mot sentrum komplimenteres med den avideologiseringen som begynte for alvor under Førde, Jagland og Brundtland. Det er derfor ikke helt urimelig å hevde at sosialdemokratiet av i dag ikke skiller seg vesentlig ut i den sosialliberale faunaen.

Et slående eksempel på dette er utviklingen i Frankrike, der Emmanuel Macron vant presidentvalget i mai 2017, og gjorde rent bord i det påfølgende parlamentsvalget. Samtidig ligger de franske sosialdemokratene [i ruiner](#).

Macron, som av journalist Frank Rossavik i Aftenposten betegnes som en lyseblå sosialdemokrat,

er finansmann og tidligere økonomiminister for Sosialistpartiet og Francois Hollande.³¹ Macron har dannet en egen ad-hoc bevegelse og, ifølge Rossavik, er det mye som tyder på at den moderate fløyen i Sosialistpartiet vil slutte seg til denne. Hva som skjer med resten av partiet er et åpent spørsmål.

En ny vår for sosialdemokratiet?

Det er ikke lett å henge med i svingene i en tid som preges så til de grader av uforutsigbarhet og "utro" velgere. I løpet av forsommeren 2017 ser den sterke høyrenasjonalistiske trenden ut til å ha snudd til fordel for en mer liberal vending, men igjen uten at dette gir noen gevinst for sosialdemokratiet. Det virker også som at president Donald Trump har skremt en del velgere bort fra høyrepopulister som har omfavnet ham. Men antagelig er det naivt å tro at pendelen ikke kan snu igjen, for eksempel om vi får en ny flyktningkrise eller en dramatisk økning av terroraksjoner.

At sosialdemokratiet igjen kan seile opp som en betydelig europeisk størrrelse er godt mulig. Men tiden som arbeiderbevegelse ser ut til å være over. Sosialdemokrater peiler seg inn mot et fleksibelt sentrum og gjør alt for å kapre middelklassestemmer, mens venstrefalanksen ser ut til å gå i stampe.

Som vi har sett, har store deler av sosialdemokratiets tradisjonelle velgerbase, arbeiderklassen, enten forsvunnet inn i et arbeidsmarked i stadig større forandring, eller gått til andre partier, og da særlig de høyrepopulistiske partiene, men også, slik vi har sett i Frankrike, til liberale partier.

Hva som er høna og egget er derimot vanskelig å si. Har velgerne forlatt sosialdemokratiet fordi politikken har gått ut på dato og ikke lenger tjener arbeidsfolks interesser, eller har sosialdemokratiet forlatt arbeiderklassen som resultat av en ideologisk evolusjon, tilpasset en ny tid og et nytt Europa?

Uansett er trenden at det primært er de som har god utdanning, levelig inntekt og bolig i storbyene som har troen på institusjonene, globaliseringen og fremtiden, og som flokker seg rundt liberale eller liberalkonservative, EU-vennlige kandidater. Det er hovedsakelig i dette segmentet sosialdemokratene nå kjemper om stemmene. Om de vil lykkes, er et åpent spørsmål. Det er som kjent trangt om plassen i sentrum. Om de ikke lykkes, og i altfor stor grad slukes av sentrumsgravitasjonen, vil det være en liten tragedie for europeisk politikk. Politisk balanse er avgjørende for et kreativt og levende liberalt demokrati.

Historisk sett er middelklassen avgjørende for politisk makt, og sosialdemokratiet kan ved neste korsvei – om det spiller kortene sine rett - bytte plass med liberale og konservative partier med god oppslutning i store byer. Utfordringen for sosialdemokratiet fremover vil antagelig være å kunne utforme en moderne politisk og ideologisk plattform som skiller seg ut i mengden, der skillet mellom det sosialliberale sentrum og et genuint sosialdemokrati ser åpenbart ut for velgerne.

I tillegg har sosialdemokratier etter hvert opparbeidet seg en solid oppslutning fra innvandrere, noe som kan avgjøre valg. Arbeiderpartiet og Høyre fikk omtrent den samme stemmeandelen i

Oslo-valget i 2015. Tall fra SSB viser at Ap-støtten er mye større blant innvandrere fra ikke-vestlige land enn i befolkningen for øvrig. Blant muslimske innvandrere foretrekker hele 80 prosent Arbeiderpartiet.³² Ikke-vestlige innvandrere oppfatter Arbeiderpartiet som rause i innvandringspolitikken og i spørsmål om sosiale ytelser.

I det forrige franske presidentvalget (2012) stemte mellom 85 og 93 prosent av de franske muslimene (8 prosent av befolkningen) på sosialdemokratiske François Hollande.³³ I Storbritannia er tendensen den samme (5 prosent av befolkningen). En undersøkelse fra 2015 viser at 64 prosent foretrekker Labour, mens kun 25 prosent vil stemme konservativt.

Her er tallene for øvrig interessante om vi ser innvandrerstemmer under ett, da både hinduer og sikher foretrekker de konservative.³⁴ Dette har å gjøre med sosioøkonomiske forhold som utdanning og levestandard, samt at både hinduer og sikher gjennomsnittlig har bodd lenge i England og er godt integrert.

Spørsmålet er om sosialdemokratene i fremtiden vil tilrettelegge for, eller ta særlige hensyn til dette etter hvert ganske avgjørende velgersegmentet, og på hvilken måte. Det er et verdikonservativt velgersegment som, i sosioøkonomisk forstand, i stor grad utgjør den sosiale underklassen. I blant annet Frankrike og Spania har kritikere hevdet at sosialdemokratene er særlig harde i klypa mot Israel og den katolske kirken, men liberale i innvandringsspørsmål, nettopp for å sanke innvandrerstemmer. Det er foreløpig ikke enkelt å se en klar tendens til at kritikerne har rett.

Kritikere, som Gunnar Stavrum i Nettavisen, har hevdet at Arbeiderpartiet dobbeltkommuniserer i innvandringsspørsmål. På den ene siden vil Arbeiderpartiet ha en "streng men rettferdig innvandringspolitikk", mens de på den andre siden går i mot regjeringens forslag om innstramminger, for eksempel forslag om å fjerne særfordeler for flyktninger, og gi dem samme ordninger som nordmenn. "Det er dristig av Arbeiderpartiet å så tvil om partiet egentlig ønsker en streng, men rettferdig innvandringspolitikk. Norske velgere på trygd vil reagere på forskjellsbehandling", kommenterte Stavrum.³⁵

Det er heller tvilsomt om sosialdemokratiet vil gjenoppstå som en bevegelse, hvis mål er å tjene arbeiderklassens interesser. Dette til tross for Jeremy Corbyns overraskende gode valgresultat i Storbritannia. For Labour under Corbyn er ikke lenger et sosialdemokratisk parti, men kan heller sammenlignes med venstreradikale partier som Die Linke i Tyskland eller Podemos i Spania. Eller et sted mellom SV og Rødt. Dessuten er det grunn til å tro at Corbyns velgertilstrømning også var et protestvalg mot de konservative og Theresa May.³⁶ Altså som et "takk for sist" fra EU-tilhengere i harnisk over det de oppfattet som en fordring fra de konservative om et styrket Brexit- mandat.

Utviklingen i Europa har også vist at den tradisjonelle venstre - og høyreaksen ikke lenger gir noe presist bilde av motsetningene i samfunnet (om den noensinne har gjort det). Spørsmål om nasjonalstatens fremtid, proteksjonisme og identitetspolitikk beveger seg på tvers av de tradisjonelle skillelinjene, og velgersegmentene er i kulturell og demografisk flyt, særlig i byene. Antagelig vil vi se at sosialdemokratiet i økende grad vil oppleve intern strid, særlig om innvandringen, slik vi har sett i Danmark, der dilemmaet er hvilke tilnærmet uforsonlige velgergrupper de vil nå ut til.

FORFATTER: Notatet er skrevet av Bård Larsen, historiker i Civita.

Civita er en liberal tankesmie som gjennom sitt arbeid skal bidra til økt kunnskap og oppslutning om liberale verdier, institusjoner og løsninger, for å fremme en samfunnsutvikling basert på respekt for individets frihet og personlige ansvar. Civita er uavhengig av politiske partier, interesseorganisasjoner og offentlige myndigheter. Den enkelte publikasjons forfatter(e) står for alle utredninger, konklusjoner og anbefalinger, og disse analysene deles ikke nødvendigvis av andre ansatte, ledelse, styre eller bidragsytere. Skulle feil eller mangler oppdages, ville vi sette stor pris på tilbakemelding, slik at vi kan rette opp eller justere. Ta kontakt med forfatteren på bard@civita.no eller civita@civita.no.

Sluttnoter

- 1 <http://www.aftenposten.no/meninger/debatt/Store-deler-av-venstresiden-liket-ganske-enkelt-ikke-arbeiderklassen--Andreas-C-Halse-618046b.html>
- 2 <http://2001-10.prosa.no/artikkel.asp?ID=370>
- 3 https://www.buzzfeed.com/albertonardelli/extreme-views-are-becoming-the-mainstream-in-britain-and-eur?utm_term=.rwgaEwg2b#.egorwzPDx
- 4 <https://www.vox.com/world/2017/3/13/14698812/bernie-trump-corbyn-left-wing-populism>
- 5 <http://frifagbevegelse.no/loaktuelt/ingen-dans-pa-roser-6.185.454853.154eeaf14e>
- 6 <http://www.aftenposten.no/verden/Geert-Wilders-vant-ikke-valget-i-Nederland-EU-vennlige-partier-gar-kraftig-frem-617213b.html>
- 7 <http://www.klassekampen.no/article/20170516/ARTICLE/170519969>
- 8 <http://www.zeit.de/politik/ausland/2016-12/wahlergebnis-oesterreich-waehler-bundespraesidentenwahl>
- 9 <https://www.foreignaffairs.com/articles/europe/2017-01-26/center-left-behind>
- 10 http://www.liberation.fr/elections-presidentielle-legislatives-2017/2016/11/02/non-gerard-filoches-70-des-ouvriers-ne-votent-pas-a-gauche_1525543
- 11 http://www.aftenposten.no/verden/Hun-hater-globalisering_-han-omfavner-den-Her-er-punktene-som-viser-hvor-forskjellige-Le-Pen-og-Macron-er-619754b.html
- 12 Ottar Brox i Klassekampen 16.5.17
- 13 <http://frifagbevegelse.no/loaktuelt/ingen-dans-pa-roser-6.185.454853.154eeaf14e>
- 14 <https://www.socialeurope.eu/2011/06/why-was-the-left-trapped-into-multiculturalism/>
- 15 Se Rune Slagstad, *De nasjonale strateger* (Oslo:Pax, 2001).
- 16 <http://www.dagsavisen.no/innenriks/mener-ap-har-tatt-hoyres-ideer-1.398459>
- 17 <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/stoltenberg-regjeringen/ap-opproer-mot-stoltenbergs-direktoervenner/a/108274/>
- 18 <https://www.arbeiderpartiet.no/arrangementer/landsmote/landsmote-2017/store---norge-skal-bli-verdensledende-pa-hav-og-helse/les-hele-talen/>
- 19 <http://frifagbevegelse.no/loaktuelt/agenda-rydder-dansegulvet-for-sentrumvenstreflort-6.158.411249.9a4d5d4b64>
- 20 <https://www.nytimes.com/2016/11/20/opinion/sunday/the-end-of-identity-liberalism.html>
- 21 Ibid.
- 22 <http://www.aftenposten.no/meninger/debatt/Skaper-hoyrepolitikk-hoyrepopulisme--Jan-Erik-Grind>

heim-54012b.html

- 23 <http://www.dagbladet.no/nyheter/siv-jensen-gir-innvandringen-skylda-for-at-forskjellene-i-norge-ok-er/67438289>
- 24 <http://nordnorskdebatt.no/article/asyloppror>
- 25 <http://www.dagbladet.no/nyheter/frp-raser-mot-aps-asylvedtak---beklagelig-at-de-ikke-har-laert-av-tidligere-feil/67508442>
- 26 <http://www.aftenposten.no/kultur/Kulturministeren-svarer-kritikerne-223387b.html>
- 27 <http://www.kunstkritikk.no/artikler/hoyblokka-saklighetens-drommeliv/?d=no>
- 28 <http://www.kunstkritikk.no/artikler/hoyblokka-saklighetens-drommeliv/?d=no>
- 29 [http://www.vg.no/nyheter/innenriks/frp/frp-varsler-stormloep-mot-aps-nye-familiepolitikk/a/23929844/#xtor=CS6-6-\[23929844%20frp_varsler_stormloep_mot_aps_nye_familiepolitikk\]](http://www.vg.no/nyheter/innenriks/frp/frp-varsler-stormloep-mot-aps-nye-familiepolitikk/a/23929844/#xtor=CS6-6-[23929844%20frp_varsler_stormloep_mot_aps_nye_familiepolitikk])
- 30 <https://www.information.dk/debat/2017/03/s-tager-befolkningens-modstand-masseindvandring-alvorligt>
- 31 <http://www.aftenposten.no/mener/kommentar/Apenheten-slo-tilbake-for-franske-storpartier--Frank-Rossavik-618313b.html>
- 32 <http://www.nettavisen.no/mener/jonas-gahr-stre-star-sttt-hos-de-muslimske-velgerne/3423296531.html>
- 33 <http://www.businessinsider.com/muslims-hollande-france-sarkozy-2012-5?r=US&IR=T&IR=T>
- 34 <http://www.independent.co.uk/news/uk/politics/the-4-charts-that-show-labour-may-be-losing-the-ethnic-minority-vote-10274051.html>
- 35 <http://www.nettavisen.no/mener/dristig-hvis-ap-vingler-mer-om-trygd-og-flyktninger/3423347347.html>
- 36 <http://www.telegraph.co.uk/news/2017/06/09/revenge-liberal-metropolitan-elite/>